

Waldemar Gliński, Jerzy Okoński, Stanisław Wilk

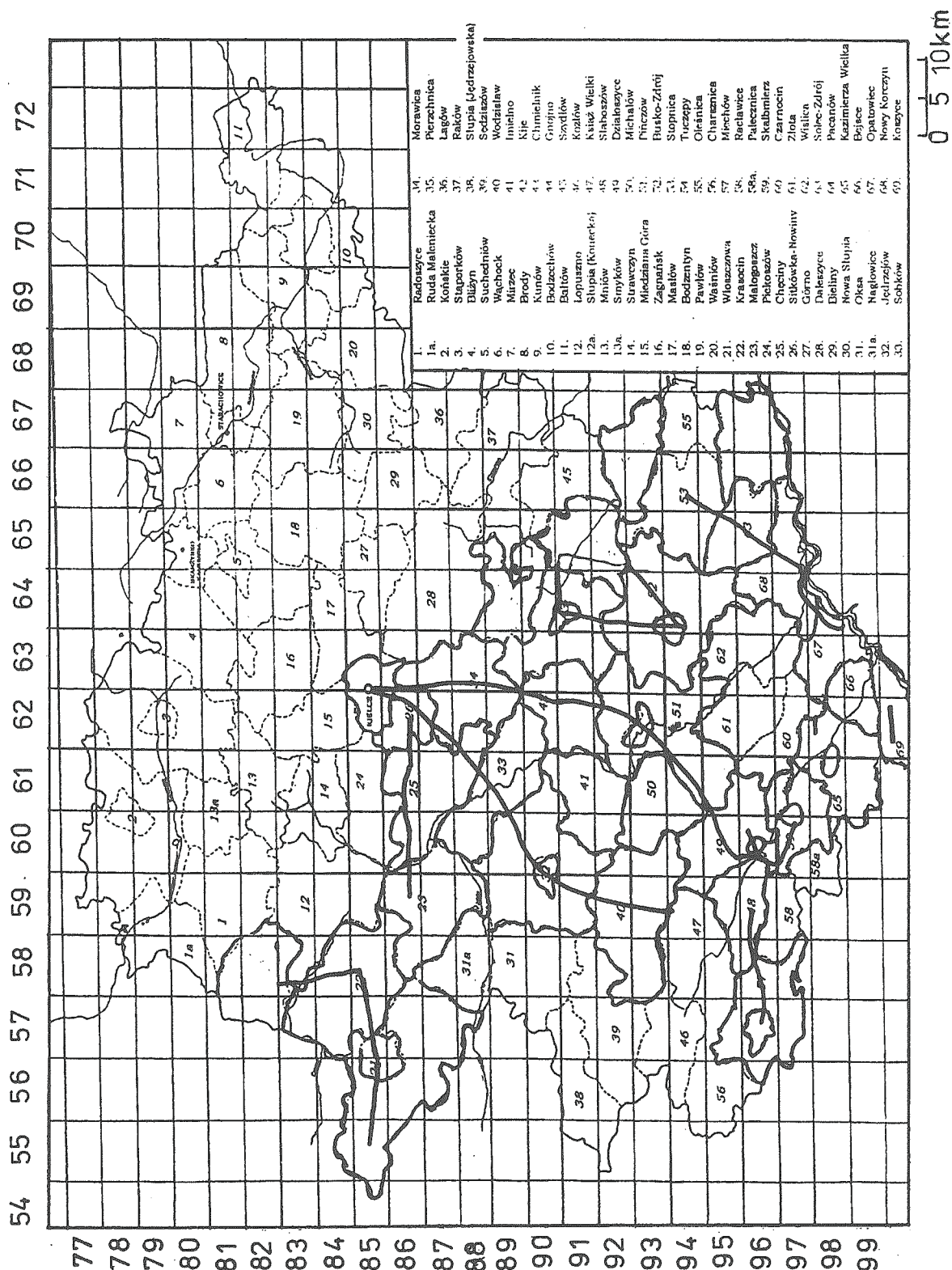
Badania na trasach światłowodowych w województwie świętokrzyskim – przykład pozytywnego konserwatorstwa archeologicznego

Tematem niniejszego artykułu jest prezentacja metody postępowania konserwatorskiego na inwestycjach liniowych o zakresie zdecydowanie mniejszym niż budowa autostrad, innych dróg, gazociągów, czy rozmaitych inwestycji komunalnych. Pragniemy bowiem przedstawić ogólne informacje o pracach archeologicznych, realizowanych przy budowie szeroko rozumianych linii światłowodowych (magistrale międzymiastowe, linie lokalne i przyłącza abonenckie). Zagadnienia te zostaną zilustrowane przykładem realizacji badań archeologicznych (wyprzedzających wykopaliskowych badań ratowniczych oraz nadzorów) przy budowie linii światłowodowych na terenie województwa świętokrzyskiego, gdzie został wypracowany, naszym zdaniem, optymalny z punktu widzenia ochrony zabytków archeologicznych, model tego typu prac. Na marginesie uzyskanych wyników pragniemy podzielić się refleksjami, jakie nasuwają się po realizacji dużej liczby badań na stanowiskach położonych w różnych strefach środowiskowych, na terenach o różnym wykorzystaniu gospodarczym i zróżnicowanym zespole zagrożeń. Wydaje nam się, iż wnioski wynikające z prezentowanych badań mogą stać się w tym wymiarze również przedmiotem ogólniejszych refleksji.

Ratownicze badania wykopaliskowe i nadzory nad pracami ziemnymi przy budowie linii światłowodowych oraz linii rozdzielczych i central abonenckich na terenie województwa świętokrzyskiego mogły zaistnieć dzięki modelowej pracy dra Szymona Orzechowskiego i mgra Andrzeja Przychodniego z Wydziału Archeologicznego Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Kielcach (dalej: WA WOSZ). Na etapie projektowym wszelkie inwestycje, m.in. telekomunikacyjne, otrzymywały wytyczne konserwatorskie w formie postanowienia. O wytyczne takie występowały biura projektowe, a wynikało to m.in. z faktu, iż większość urzędów gmin w województwie świętokrzyskim posiada wprowadzone do planów zagospodarowania przestrzennego kompletne dane inwentaryzacji zasobów źródeł archeologicznych. Inwestor otrzymywał na etapie uzgodnień projektowych postanowienie administracyjne z nakazem wykonania ratowniczych badań archeologicznych, wyprzedzających inwestycję na stanowiskach rozpoznanych i zinten-

taryzowanych metodą AZP oraz zapewnienia nadzoru archeologicznego na pozostałej części terenu objętego pracami ziemnymi. W postanowieniach bardzo precyzyjnie określono zakres i warunki badań ratowniczych (powierzchnia do zbadania, metoda eksploracji). Jeżeli w nielicznych przypadkach brak było wcześniejszych ustaleń konserwatorskich, a w trakcie wykonywania prac ziemnych zachodziło niebezpieczeństwo niszczenia stanowisk archeologicznych lub co gorsza – dochodziło do prób ominięcia wydanych postanowień konserwatorskich – budowy były wstrzymywane wpisem do dziennika budowy na mocy ustawy o ochronie dóbr kultury. Te pozornie oczywiste sprawy poruszamy tylko dlatego, iż w niektórych województwach znane są przykłady rażących zaniedbań służb konserwatorskich, prowadzące do bezkarnej dewastacji lub nawet likwidacji stanowisk archeologicznych. Bardzo pozytywny przykład funkcjonujący między innymi w województwie świętokrzyskim jest natomiast pozytywną ilustracją pogodzenia pozornie sprzecznych interesów ochrony dziedzictwa archeologicznego oraz realizacji inwestycji, w tym przypadku telekomunikacyjnych.

Przedstawiony zakres czynności konserwatorskich funkcjonował na terenie województwa świętokrzyskiego na budowach linii światłowodowych, których Inwestorami były: Bankowe Przedsiębiorstwo Telekomunikacyjne TELBANK S.A., Netia S.A. oraz Telekomunikacja Polska S.A. W latach 1999–2002 na zlecenie wymienionych firm badaniami objęto 83 stanowiska rozpoznane w trakcie badań AZP (wyeksplorowano na nich 224 ary powierzchni) oraz nadzorowano około 450 km długości linii światłowodowych (ryc. 1). Badania realizowały następujące ekipy: Pracownia Archeologiczna Bartłomieja Koniecznego, Pracownia Archeologiczna Izabeli Mianowskiej, Pracownia Archeologiczna Jerzego Okońskiego, Pracownia Archeologiczna Stanisława Wilka, Pracownia Archeologiczna Stanisława Wójcika oraz Andrzej Matoga. Prace archeologiczne koordynowała Pracownia Badań Archeologicznych Waldemara Glińskiego (uzgodnienia między inwestorami, wykonawcami zadań budowlanych i badań archeologicznych oraz służbami konserwatorskimi w zakresie realizowanych inwestycji telekomunikacyjnych). Ekipy podejmujące badania wykopaliskowe otrzymywały

Rys. 1. Orientacyjny przebieg linii światłowodowych objętych badaniami wykopaliskowymi i nadzorami archeologicznymi na podkładzie mapy województwa kieleckiego (sprzed reformy administracyjnej w 1999 r.). (wg W. Glińskiego)

Abb. 1. Orientierungsverlauf der Lichtleiterstrecken, auf denen die grabungsmässigen Forschungen und archäologische Aufsichtarbeiten durchgeführt wurden, gekennzeichnet auf der Karte der Kielce- Wojewodschaft (vor der administrativen Reform 1999). (nach W. Gliński)

Рис. 1. Ориентировочное залегание световодных линий, охваченных археологическими раскопками и надзорами на фоне карты Кельского воеводства (до административной реформы 1999 г.). (согл. В. Глинского)

stanowiska po geodezyjnym wytyczeniu przebiegu światłowodu oraz zawsze uregulowanych kwestiach wejścia w teren. Komfort pracy w takich warunkach nabiera szczególnego znaczenia z uwagi na fakt, iż znaczna część badań prowadzona była w okresie wegetacji na terenach o bardzo dobrych glebach i zajętych przez uprawy.

Podkreślić należy dodatkowe pozytywne okoliczności harmonijnej współpracy między wszystkimi stronami zaangażowanymi w budowę linii światłowodowych. Archeolodzy dysponowali przed badaniami dokumentacją projektową inwestycji z kompletem map od 1:10 000 po 1:500 oraz mieli zapewnioną przez wykonawców prac budowlanych pełną obsługę geodezyjną. Wykopów po badaniach nie musieliśmy zasypywać, gdyż były wykorzystywane do układania kabla światłowodowego, a następnie zasypywane ciężkim sprzętem. Te pozornie błahe sprawy stwarzały autentyczny komfort badań ratowniczych, pozwalając zająć się wyłącznie sprawami merytorycznymi.

Metoda badań wykopaliskowych realizowanych na stanowiskach rozpoznanych w trakcie AZP zakładała eksplorację wykopu szerokości 2,0 m, którego osią był projektowany wykop pod ułożenie światłowodu. Ten ostatni realizowany był mechanicznie, z zastosowaniem koparki łańcuchowej, niszczącej do głębokości 1,20 m strefę szerokości od 20 cm (na lessach) do 40 cm (na glebach piaszczystych). Dwume-

trowa szerokość badanej wykopaliskowo strefy konkurencyjnej dla inwestycji wynikała z dwóch zasadniczych powodów. Przede wszystkim teren w sąsiedztwie po ułożeniu światłowodu jest praktycznie „stracony” do późniejszych badań wykopaliskowych. Ryzyko ewentualnego uszkodzenia światłowodu jest bowiem mało zachęcającą perspektywą. Po drugie – niszczenie wąskim wykopem pod kabel szerokości 20–40 cm warstwy kulturowej lub obiektów archeologicznych nie stanowi z oczywistych powodów wystarczającej szerokości do rozpoznania i interpretacji odkrywanych faktów.

Znaczny zakres zrealizowanych prac powoduje, iż dla zilustrowania wyników i znaczenia tych badań dla konserwatorstwa archeologicznego przedstawione zostaną przykładowo wybrane stanowiska lub problemy. Wszystkie badania realizowane przez wymienione wcześniej firmy kończyły się m.in. sformułowaniem wniosków konserwatorskich, pomocnych do dalszej opieki nad stanowiskami, na których prowadzono prace o charakterze ratowniczym. Podkreślić należy również, iż wszystkie przeprowadzone badania zakończyły się w najkrótszym możliwym terminie wykonaniem kompletnych sprawozdań z badań, gdyż jeden egzemplarz dokumentacji i protokół przekazania drugiego do archiwum WA WOSOZ w Kielcach były dokumentami niezbędnymi dla inwestorów do rozliczenia przeprowadzonych badań archeologicznych.

1. BADANIA RATOWNICZE W GMINIE PACANÓW

W okresie listopada 2001 i lutego 2002 roku przeprowadzono ratownicze badania wykopaliskowe na trasie realizowanej w tym czasie inwestycji telekomunikacyjnej, obejmującej wykonanie linii światłowodowej i przyłączy na terenie gminy Pacanów, woj. świętokrzyskie. Teren objęty badaniami zlokalizowany był na powierzchni obszaru 95–67 AZP. Badaniami archeologicznymi w gminie Pacanów kierował Stanisław Wilk.

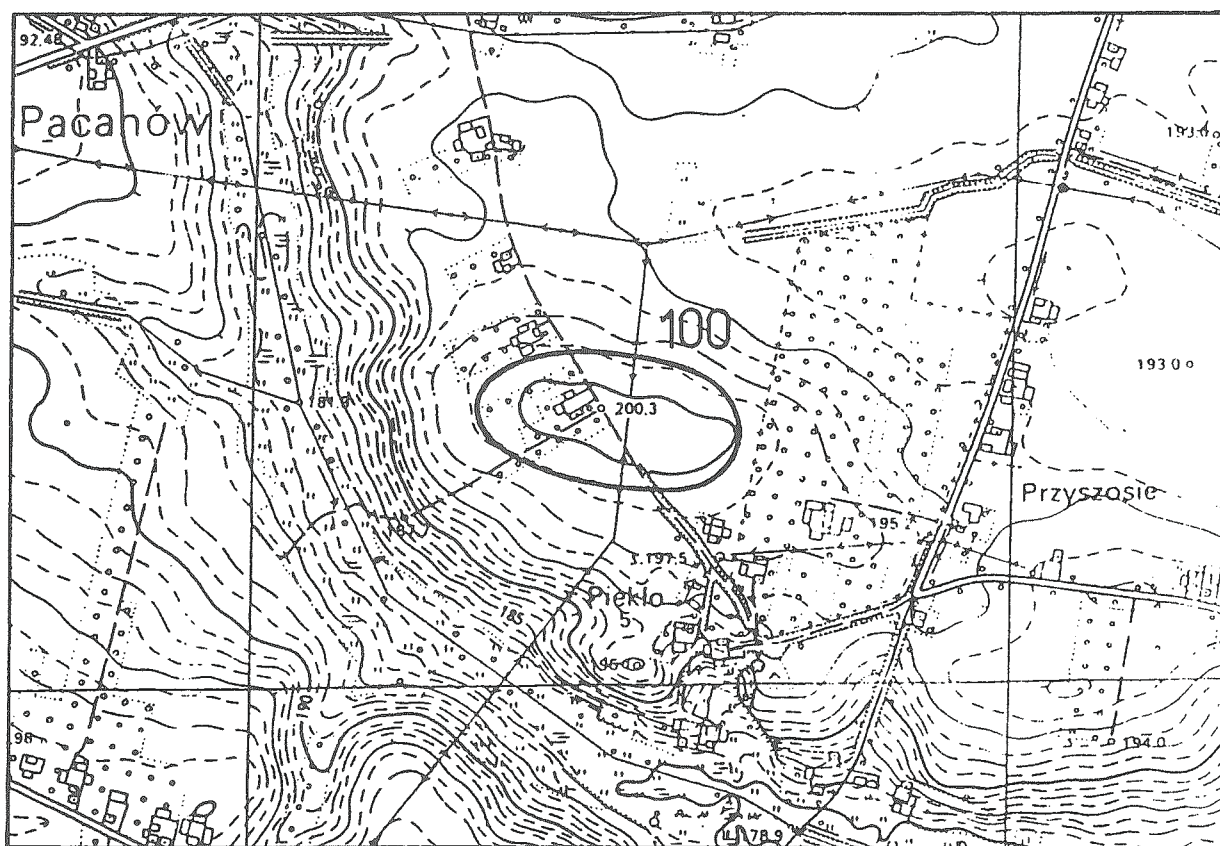
Do badań ratowniczych wytypowano dwa stanowiska: nr 4 w Biskupicach (AZP 95–67:67) oraz nr 2 w Książnicach (AZP 95–67:100). Pierwsze z nich zostało odkryte w trakcie badań AZP, realizowanych na obszarze 95–67 wiosną 1993 r. przez Andrzeja i Barbarę Matogów (A. i B. Matoga, 1993). Z powierzchni rozległego stanowiska zebrano wówczas 30 fragmentów ceramiki kultury przeworskiej, datowanej na młodszy okres przedrzymski i okres rzymski oraz 17 fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej, datowanej na XI–XIII w. (A. i B. Matoga, 1993, KESA 67).

W trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych, wyprzedzających budowę linii światłowodowej, na stanowisku nr 4 w Biskupicach założono trzy wykopy o łącznej powierzchni około 100 m². Natrafiono w nich na nawarstwienia osadnicze z wczesnego okresu wpływów rzymskich oraz z okresu średniowiecza (XIII–XIV w.). Oprócz masowo występującego materiału ceramicznego, pozyskano kilka zabytków wydzielonych, m.in. denar Hadriana, datowany na lata 119–122 n.e., żelazne okucie końca pasa typu RJ IV oraz niewielki nóż żelazny.

Stanowisko 2 w Książnicach zostało odkryte przez Leszka Gajewskiego i Jana Machnika w trakcie badań powierzch-

niowych w 1955 r. (J. Machnik, 1957, s. 159; E. Dąbrowska, 1965, s. 226). Z powierzchni stanowiska zebrano wówczas „dużą ilość ułamków ceramiki wczesnośredniowiecznej i średniowiecznej” (J. Machnik, 1957, s. 159). W trakcie badań AZP, realizowanych na obszarze 95–67 wiosną 1993 r. przez A. i B. Matogów (A. i B. Matoga, 1993) ze stanowiska (ryc. 2) zebrano 5 fragmentów ceramiki neolitycznej oraz 7 fragmentów naczyń o chronologii prahistorycznej (A. i B. Matoga, 1993, KESA 100).

Na stanowisku 2 w Książnicach wyeksplorowano przed położeniem kabla światłowodowego wykop o wymiarach 46,0 x 2,0 m. Z poszerzeniami zbadana powierzchnia zbliżała się do 100 m². Po odhumusowaniu wykopu, na głębokości 20–40 cm zarysowały się pierwsze obiekty (ryc. 3), w tym jeden grobowy (obiekt 1). Była to prostokątna, uszkodzona od północy przez nowożytny wkop kanalizacyjny, płytka jama o wymiarach ok. 200 x 80 cm, orientowana wzdłuż osi N–S. Jama zawierała bardzo zniszczone, śladowe ilości kości ludzkich (fragmenty kości długich). Pochówek spoczywał najprawdopodobniej w pozycji skurczonej na lewym boku. W SE partii grobu znaleziono dwa, zachowane niemal w całości, naczynia gliniane (naczynie w typie mlecznika, z dwoma wywiniętymi ponad krawędź wylewu uchami i kubek ozdobiony czterema plastycznymi wypustkami na wylewie) oraz 10 wyrobów krzemiennych, w tym wióry, trapezy i odlupki, wykonane z krzemienia czekoladowego. W trakcie eksploracji wnętrza jednego z naczyń pozyskano jeszcze jedno małe naczynie – przystawkę. Ceramika reprezentuje fazę klasyczną kultury lubelsko-wołyńskiej ceramiką

Ryc. 2. Książnice, gm. Pacanów, stan. 2. Lokalizacja stanowiska. (wg A. Matogi)

Abb. 2. Książnice, Gemeinde Pacanów, Fundst. 2. Lokalisierung der Fundstelle (nach A. Matoga)

Рис. 2. Ксьонжницы, гм. Пацанов, пам. 2. Местонахождение памятника (согл. А. Матогі)

malowanej. Na głębokości do 60 cm na powierzchni wykopu zarejestrowano jeszcze 6 obiektów, ale ze względu na obfite opady śniegu, 24 listopada 2001 r. badania przerwano, oczekując na poprawę pogody.

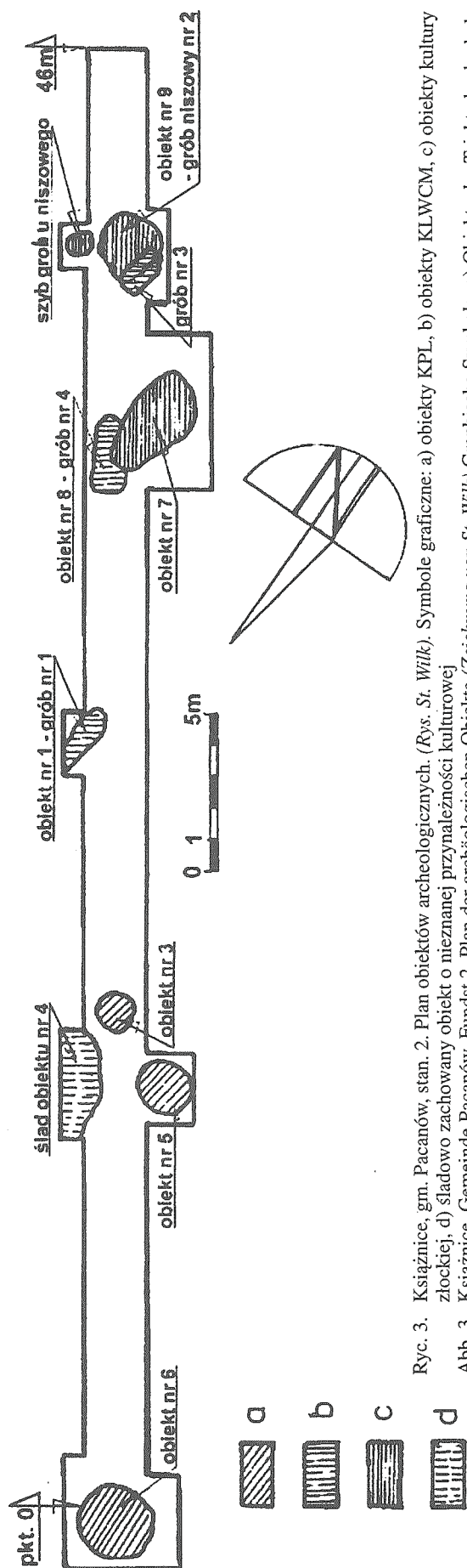
Na stanowisko, z powodu ciężkiej zimy, powrócono dopiero 17 lutego 2002 roku. Korzystając z chwilowego ocieplenia i braku opadów odczyszczono powierzchnię wykopu, ponownie zinwentaryzowano odsłonięte pod warstwą humusu obiekty archeologiczne i przystąpiono do ich eksploracji.

Pośród odkrytych dziesięciu obiektów cztery stanowiły jamy grobowe. Ze względu na utrzymywanie na stanowisku ciągłości nadawania numerów obiektom, groby otrzymały osobną numerację związaną z ich przynależnością kulturową: grób 1 – obiekt 1, grób 2 – obiekt 9, część W, grób 3 – obiekt 8 (dotąd wymienione to pochówki kultury lubelsko-wołyńskiej ceramiki malowanej) oraz grób niszowy kultury złociej – obiekt 9 (ryc. 2).

Szczególnie interesującym okazał się obiekt 9. Odsłonięty na głębokości 20 cm, zarysował się jako nieregularna, nieco zbliżona do owalu plama, o niejednorodnej, ciemnobrunatnej barwie. Na głębokości 40 cm, w poszerzeniu wykopu w kierunku E, odsłonięto zarys prostokątnej plamy o czarnym, przepalonym wypełnisku i obrzeżach wykonanych z ułożonych obok siebie niewielkich polnych kamieni. Po za-

łożeniu profilu, przecinającego obiekt po kierunku N-S, na głębokości ok. 60–70 cm, natrafiono na warstwę żółtego lessu, znajdującą się pośrodku wypełniska obiektu. Okazało się wówczas, że najprawdopodobniej mamy do czynienia z grobem niszowym. Odsłonięty less stanowił strop niszy grobowej, zaś kwadratowe zaciemnienie z kamieniami, to nic innego jak szyb – wejście do niszy grobowej. Na głębokości ok. 110 cm, w rysującej się już bardzo wyraźnie komorze, natrafiono na fragmenty szkieletu dorosłej kobiety – czaszkę, kości ramion i przedramienia, obojczyki oraz wchodzące w profil kości udowe. We wschodniej części jamy obok luźnej kości ramieniowej leżała amfora gliniana, a u jej wylewu znaleziono kolczyk z drutu miedzianego (fot. 1).

W części W obiektu, na głębokości 40–50 cm, zarysował się ślad zniszczonej jamy grobowej, o prostokątnym kształcie i wielkości trudnej do ustalenia, którą oznaczono jako grób nr 2. Poniżej, na głębokości 50–70 cm, odsłonięto pochówek szkieletowy – grób 2. Po odczyszczeniu ukazał się niewielki, dobrze zachowany szkielet dziecka, wyposażony w trzy niewielkie naczynia gliniane ułożone na klatce piersiowej i w okolicach czaszki. Ponadto przy pochówku znaleziono naszyjnik z drutu miedzianego, oparty o podstawę czaszki oraz bransoletę z szerokiej taśmy miedzianej, zdobionej ornamentem z wykonanych puncą wgłębień, biegnących wzdłuż

Rys. 3. Książnice, gm. Pacanów, stan. 2. Plan obiektów archeologicznych. (Rys. St. Wilk). Symbole graficzne: a) obiekty KPL, b) obiekty KLWCM, c) obiekty kultury złockiej, d) śladowo zachowany obiekt o nieznanej przynależności kulturowej

Abb. 3. Książnice, Gemeinde Pacanów, Fundst. 2. Plan der archäologischen Objekte (Zeichnung von St. Wilk). Graphische Symbole: a) Objekte der Trichterbecherkultur, b) Objekte der Lublin Wolhynien-Kultur der bemalten Keramik, c) Objekte der Złota-Kultur, d) nur fragmentarisch erhaltenes Objekt, das keine Kulturzugehörigkeit aufweist

Рис. 3. Ксьонжниця, гм. Пацанов, пам. 2. План археологических объектов (Рис. Ст. Вильк). Графические символы: а) объекты КВС, б) объекты КЛВРК, в) объекты злотской культуры, д) следы объекта неизвестной культурной принадлежности

krawędzi, spoczywającą w pozycji *in situ*, na prawej kości przedramienia (fot. 2).

W trakcie wyciągania szkieletu pod czaszką ujawniono obecność kolejnej ozdoby – zausznicy wykonanej z drutu miedzianego. Sądząc z kształtu naczyń oraz ich plastycznego zdobienia, natrafiono na kolejny grób kultury lubelsko-wołyńskiej ceramiki malowanej. Tym razem jednak pochówek był bardzo bogato wyposażony.

Poniżej grobu nr 2 odsłonięto dalszą część komory grobu niszowego. Okazało się, że jama grobu nr 2 zapadła się do wykonanej pod nią niszy grobu złockiego. Obok naczyń glinianych ułożonych w dwóch zgrupowaniach (na E i na S), w części W komory grobowej znaleziono fragmentarycznie zachowany szkielet niemowlęcia oraz, bliżej profilu, pozostałą część szkieletu dorosłego osobnika (pas biodrowy, kości nóg i stóp). Sądząc z usytuowania kości można przypuszczać, że ciało dorosłej kobiety, spoczywało w pozycji kucznej, pochylone w kierunku NE. Ciało musiało mieć skrępowane ręce za głowę (wskazuje na to ułożenie kości strzałkowych i przedramion). Ogółem w komorze grobowej znajdowało się 7 naczyń glinianych, w tym: 5 amfor, z których każda zdobiona była ornamentem odcisków potrójnego sznura na szyjkach, a także stempelków i nakłuc na ramionach (4 z uchami, 1 bez uch), 1 misa z ornamentem odcisków potrójnego sznura poniżej wylewu i 1 puchar zdobiony w podobny sposób, posiadający lekko wystające ponad powierzchnię wylewu ucho. Cały inwentarz wskazywał na przynależność odkrytego grobu do eneolitycznej kultury złockiej. Oprócz tego natrafiono na liczne fragmenty muszli oraz fragmenty plaketek bursztynowych (dwie zachowane w całości). Liczne wyroby krzemienne, towarzyszące zmarłym, znajdowały w części NE grobu. Wykonane były z krzemienia czekoladowego, świeciechowskiego, a nieliczne z krzemienia jurajskiego. Wśród inwentarza krzemienno najczęściej występowały długie wióry, łuszczyce i odłupki.

Około 4 m na NW od obiektu 9 znajdowały się obiekty 7 i 8, z których obiekt 8 okazał się kolejną jamą grobową (nr 3), a obiekt 7 – podłużną owalną jamą, ze śladami przepalenia dna oraz warstwą spalenizny w profilu. Znaleziona w wypełnisku obiektu 7 ceramika wskazuje na użytkowanie tego obiektu przez przedstawicieli ludności kultury złockiej. Ślady intensywnego przepalenia lessu, wskazują na to, iż obiekt mógł pełnić funkcję przycmentarnej jamy do wypalania ceramiki (?).

Obiekt nr 8 okazał się być kolejnym, trzecim już grobem kultury lubelsko-wołyńskiej ceramiki malowanej. Posiadał on wyluzony kształt, wymiary ok. 230 x 100 cm i dość płytkie wypełnisko (ok. 20 cm). W trakcie eksploracji odsłonięto nieliczne fragmenty szkieletu ludzkiego, najprawdopodobniej celowo zdekompletowanego. Inwentarz zabytkowy składał się z czterech długich wiórów z krzemienia czekoladowego, jednego naczynia glinianego (esowatego garnka z niewielkimi, wystającymi ponad wylew uchami i plastycznym, podwójnym guzem na brzuchu oraz śladami malowania białą farbą), a także topora miedzianego, obok którego znajdowały się kości dłoni (fot. 3). Topór

reprezentuje unikalny w skali środkowoeuropejskiej wariant typu Şiria. Znane są jedynie dwa zbliżone do niego egzemplarze, pochodzące z terenu Węgier. Długość zabytku wynosi 16 cm, posiada on bardzo smukłe ostrze, z wyraźnie wyodrębnioną, niewielkich rozmiarów brodą i spiczasty, tępo zakończony, wydłużony obuch. Zabytek odlany został w dwuczęściowej formie i nosi ślady szwu. Charakterystycznym elementem, który wyróżnia odkryty zabytek spośród innych z tego okresu, jest obecność dwóch, dość dużych, asymetrycznie umieszczonych trójkątnych wąsów, służących do usztywniania trzonka (fot. 4). Z całą pewnością można stwierdzić, że topór z Książnic jest importem z kręgu połgarskiego, zza łuku Karpat. Na podstawie analogii z najbliższymi mu egzemplarzami z terenu Węgier (P. Patay, 1984, s. 67, tabl. 27) można wstępnie datować go na fazę B kultury tiszapogarskiej na Węgrzech.

Pozostałe obiekty odsłonięte na stanowisku 2 w Książnicach mają charakter gospodarczy i reprezentują osadnictwo kultury pucharów lejkowatych, stratygraficznie usytuowane pomiędzy okresem użytkowania cmentarzyska kultury lubel-

sko-wołyńskiej ceramiki malowanej a grobem niszowym kultury złockiej.

Przedstawione wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie gminy Pacanów ilustrują znakomicie tezę, iż wyniki badań powierzchniowych są w wielu przypadkach tylko zasygnalizowaniem faktu istnienia stanowiska archeologicznego. Kilkanaście skorup neolitycznych i prahistorycznych w żadnym przypadku nie predysponowałyby stanowiska 2 w Książnicach – na tle znakomitych stanowisk z wyżyny les-sowej czy związanych na terenie obecnego województwa świętokrzyskiego z metalurgią żelaza okresu rzymskiego – do podjęcia ratowniczych badań wykopaliskowych ze środków budżetowych. Stanowisko to w dającej się przewidzieć perspektywie nie byłoby z pewnością celem badań wykopaliskowych. Gdyby nie budowa linii światłowodowej i zapewnienie przy okazji tej inwestycji należytych warunków konserwatorskiej ochrony dziedzictwa archeologicznego, wiedza o stanowisku i szerzej – przeszłości tego fragmentu pradziejów lewobrzeża górnej Wisły, pozostałaby na długo jeszcze mocno niekompletna.

2. BADANIA NA TRASIE LINII ŚWIATŁOWODOWEJ WARSZAWA–KRAKÓW NA TERENIE WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

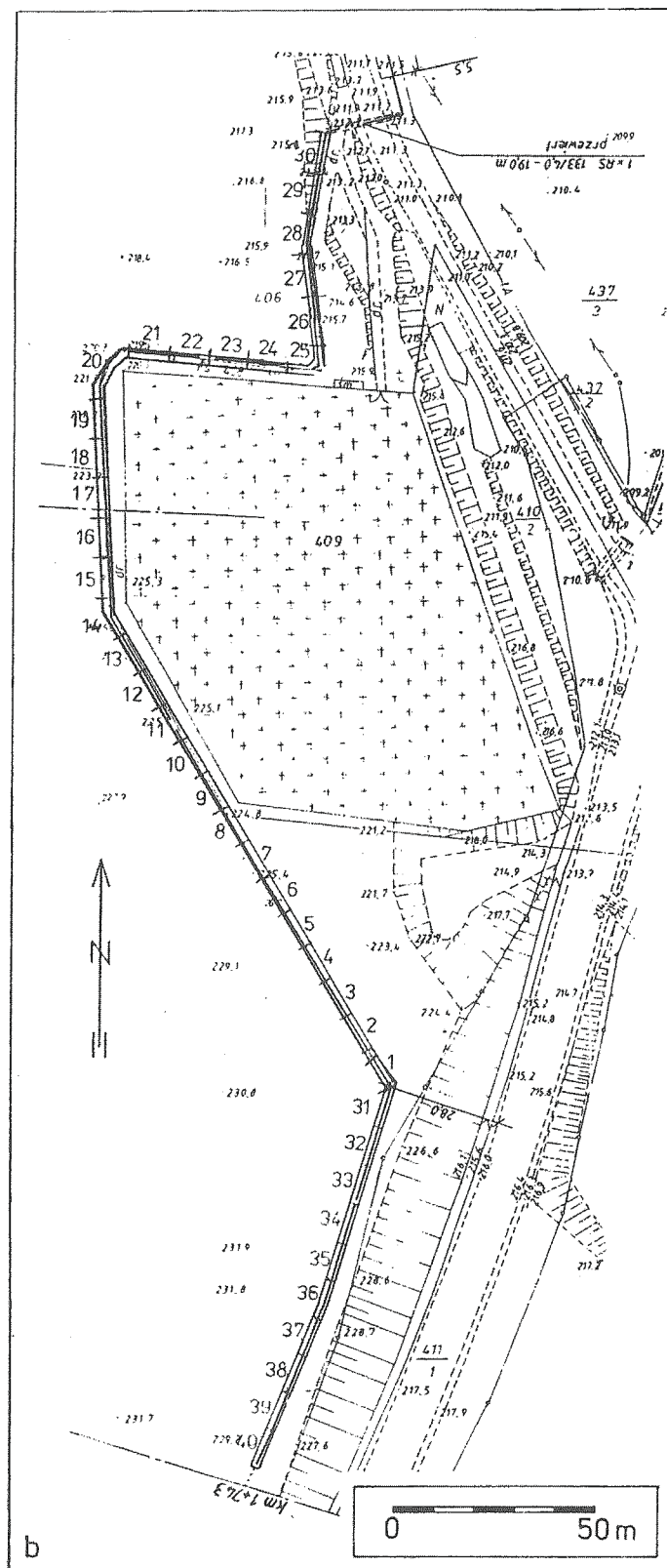
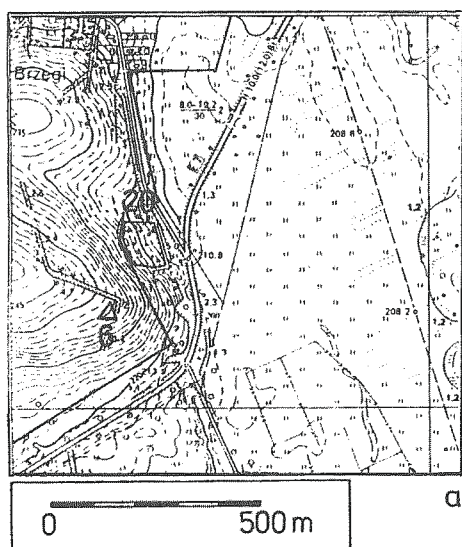
W okresie od maja do sierpnia 2001 r. realizowana była budowa odcinka linii światłowodowej relacji Warszawa–Kraków na odcinku od gminy Chęciny po gminę Wodzisław. Inwestorem inwestycji było Bankowe Przedsiębiorstwo Telekomunikacyjne TELBANK S.A. w Warszawie, a wykonawcą – Lubelskie Przedsiębiorstwo Robót Telekomunikacyjnych S.A.¹ W ramach zaleconych postanowieniami WA WOSOZ w Kielcach ratowniczych badań wyprzedzających na trasie tej inwestycji prowadzono wykopaliska na 9 stanowiskach, zlokalizowanych w Starochęcinach, Tokarni, Brzegach i Wodzisławiu. Jako przykłady badań służących pewnym refleksjom wykorzystane zostaną w pierwszej kolejności wyniki prac na 5 stanowiskach w miejscowości Brzegi, gm. Sobków, możliwych do połączenia w dwie zasadnicze grupy, obejmujące stanowiska zlokalizowane w sąsiedztwie cmentarza w tej miejscowości (stanowiska 1, 6 i 20) oraz w pobliżu mostu na Nidzie w ciągu drogi E7 (stanowiska 7 i 10).

¹ Autorzy pragną wyrazić bardzo serdeczne podziękowania pod adresem Panów Andrzeja Nicińskiego, Andrzeja Pisklaka i Pawła Skorupskiego z LPRT w Lublinie za wszechstronną pomoc w realizacji prac oraz wzorową współpracę w rozwiązywaniu pojawiających się w ich trakcie problemów. Tylko dzięki tej pomocy możliwym było przeprowadzenie badań archeologicznych w stosownie szybkim terminie i na odpowiednim poziomie merytorycznym, gwarantującym rozpoznanie interesujących stanowisk. Wyrazy szczególnie serdecznej wdzięczności kierujemy również pod adresem Pana dra Jana Michalaka, Prezesa Lubelskiego Przedsiębiorstwa Robót Telekomunikacyjnych S.A., za pełne zrozumienie dla naszej działalności i zapewnienie wzorowych warunków do prowadzenia badań archeologicznych.

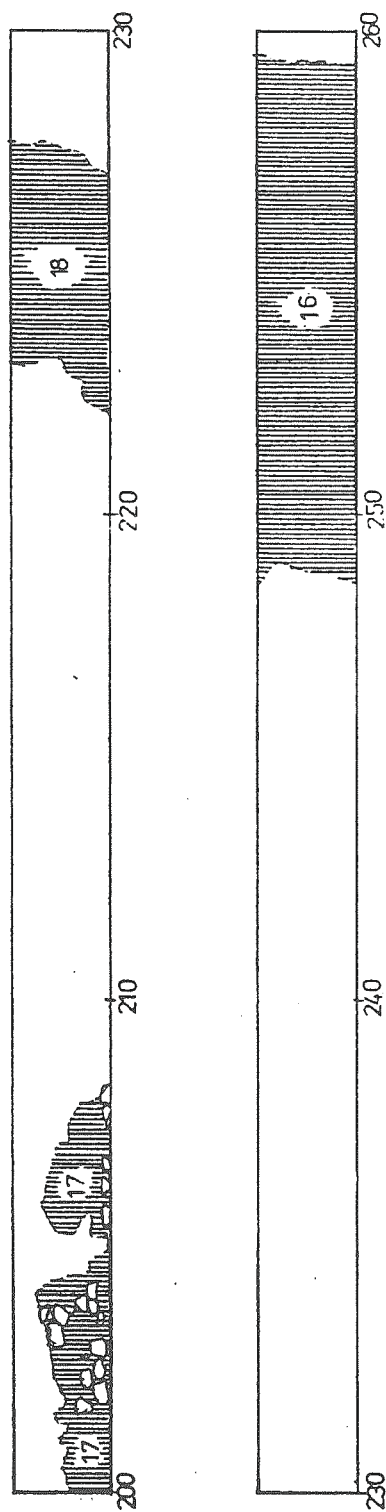
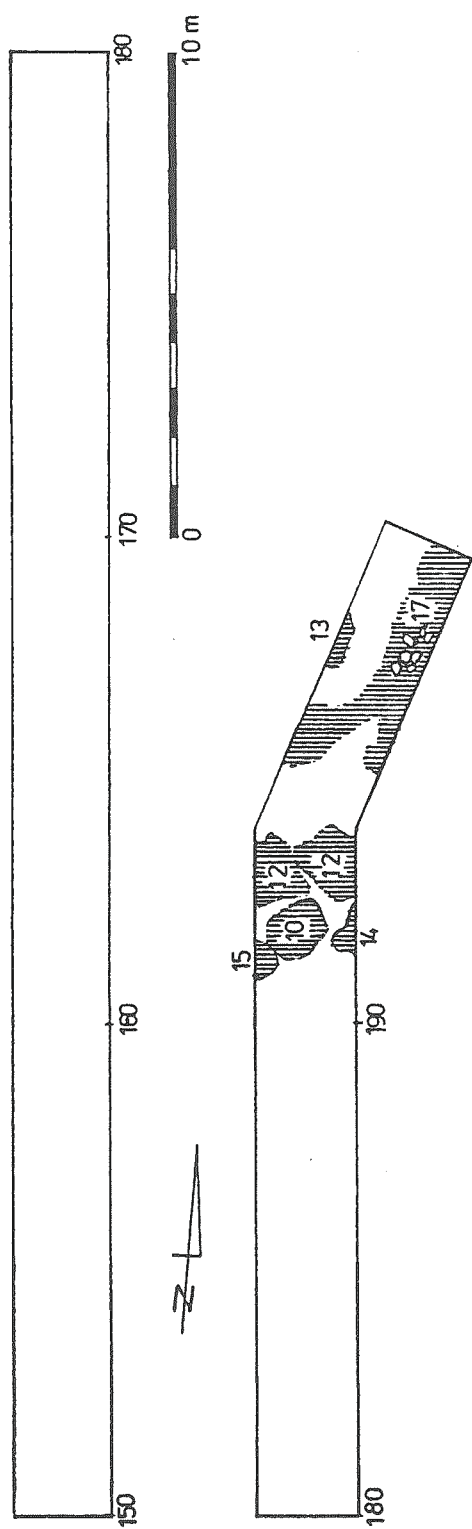
2.1. BRZEGI, GM. SOBKÓW, STAN. 1, 6 i 20

Stanowiska w sąsiedztwie cmentarza w Brzegach zlokalizowane są na samej krawędzi Płaskowyżu Jędrzejowskiego, bezpośrednio nad doliną Nidy (ryc. 4a). Zostały one zinwentaryzowane w rozmaitych okolicznościach. Stanowisko 6 zostało odkryte przez księdza Stanisława Skurczyńskiego w 1927 r. Wedle jego zapisów: „gospodarze z Brzegów podzielili się wzgórzem za cmentarzem grzebalnym i poorali. W kilku miejscach widać było jakby ślady ognisk, narzutowce przepalone kruszyły się w kawałki, fragmenty naczyń do brze wypalonych. Narzędzia krzemienne.” (S. Skurczyński, Brzegi...). W trakcie badań powierzchniowych w systemie AZP, prowadzonych na obszarze 88-61 przez B. i A. Matogów wiosną 1996 r. (A. i B. Matoga, 1996) „nie udało się zweryfikować informacji księdza, co może być – zdaniem autorów badań – związane przede wszystkim z tym, iż opisany przez S. Skurczyńskiego rejon jest obecnie w znacznym stopniu zniszczony i przekształcony przez wybiórkę kruszywa i budowę nowego odcinka drogi.” (A. i B. Matoga, 1996, KESA 11). Przeprowadzona przez autorów badań AZP weryfikacja materiałów zgromadzonych przez ks. S. Skurczyńskiego pozwoliła zidentyfikować w rejonie cmentarza w Brzegach obozowisko z czasów epoki kamienia (najpewniej neolitu), reprezentowane przez 14 odłupków i wiórów oraz osadę kultury przeworskiej z okresu rzymskiego. Pozostałością tej ostatniej jest 27 fragmentów naczyń glinianych, wśród nich zaś 4 ułamki brzegów (A. i B. Matoga, 1996, KESA 11). Stanowisko zostało na mapie AZP zlokalizowane orientacyjnie, gdyż brak podstaw do sprecyzowania jego położenia.

Stanowisko 20 zostało odkryte również w trakcie wspomnianych badań AZP (A. i B. Matoga, 1996, KESA 19). Na

- Ryc. 4. Brzegi, gm. Sobków. a) Lokalizacja stanowisk w sąsiedztwie cmentarza. (wg A. i B. Matogów); b) Lokalizacja wykopu 1/01 na trasie linii światłowodowej (cyfry oznaczają numery odcinków); c) Wykop 1/01, odcinki 2 – 8 po odhumusowaniu (fot. J. Okoński)
- Abb. 4. Brzegi, Gem. Sobków. a) Lokalisierung der Fundstellen in der Nähe eines Friedhofs (nach A. und B. Matoga); b) Lokalisierung des Einschnittsgrabens 1/01 auf der Lichtleiterstrecke. (Mit Ziffern werden Streckennummer gekennzeichnet); c) Einschnittsgraben 1/01, Strecken 2–8 nach der Entfernung der Humusschicht (fot. J. Okoński)
- Рис. 4. Бжеги, гм. Собков. а) Местонахождение памятников по соседству с кладбищем (согл. А. и В. Матогов); б) Местонахождение раскопа 1/01 на трассе световодной линии (цифры обозначают номера участков); в) Раскоп 1/01, участки 2 – 8 после снятия гумуса (фот. Я. Оконьски)

120 - a
12 - b

Рис. 5. Brzegi, gm. Sobków, stan. 6. Fragmenty planu wykopu 1. (rys. J. Okoński). a) metry bieżące wykopu, b) numery obiektów
Abb. 5. Brzegi, Gem. Sobków, Fundstelle 6. Einschnittgrabenplan 1 – ein Fragment (Fot. J. Okoński) a) laufende Meter des Einschnittsgrabens; b) Objektnummer
Рис. 5. Бжеги, гм. Собков, пам. 6. Фрагменты плана раскопа 1 (рис. Я. Окoньски). а) Метровые разметки раскопа, б) номера объектов

Fot. 1. Książnice, gm. Pacanów, stan. 2. Objekt nr 9 cz. E. Widok dna komory grobu niszowego (fot. St. Wilk)

Fot. 1. Książnice, Gem. Pacanów, Fundst. 2. Objekt Nr 9, Teil E. Blick auf den Boden der Grabstube eines Nischengrabes (fot. St. Wilk)

Фото 1. Ксьонжницы, гм. Пацанов, пам. 2. Объект № 9, ч.Е. Вид днища погребения-ниши (фот. Ст. Вильк)

Fot. 2. Książnice, gm. Pacanów, stan. 2. Grób nr 3 - zbliżenie (fot. St. Wilk)

Fot. 2. Książnice, Gem. Pacanów, Fundst. 2. Grab 3 - Nahaufnahme (fot. St. Wilk)

Фото 2. Ксьонжницы, гм. Пацанов, пам. 2. Погребение № 3 - крупный план (фот. Ст. Вильк)

Fot. 3. Książnice, gm. Pacanów, stan. 2.
Grób nr 4 widok (fot. St. Wilk)
Fot. 3. Książnice, Gem. Pacanów, Fundst. 2.
Grab 4 – Aussicht (fot. St. Wilk)
Фото 3. Ксьонжницы, гм. Пацанов, пам. 2. Погребение
№ 4 – вид (фот. Ст. Вильк)

Fot. 4. Książnice, gm. Pacanów, stan. 2. Topór z grobu nr 4 (fot. St. Wilk)
Fot. 4. Książnice, Gem. Pacanów, Fundst. 2. Axt aus dem Grab 4 – Nahaufnahme
(fot. St. Wilk)
Фото 4. Ксьонжницы, гм. Пацанов, пам. 2. Топор из погребения № 4 – крупный
план (фот. Ст. Вильк)

Fot. 5. Brzegi, gm. Sobków, stan. 6. Palenisko prehistoryczne na trasie
budowy lini światłowodowej (fot. J. Okoński)
Fot. 5. Brzegi, Gem. Sobków, Fundst. 6. Urzeitliche Feuerstelle
auf dem Weg der Lichtleiterleitung (fot. J. Okoński)
Фото 5. Бжеги, гм. Собков, пам. 6. Доисторическое кострище на трассе
световодной линии (фот. Я. Окоński)

Fot. 6. Brzegi, gm. Sobków, stan. 7. Stanowisko w trakcie badań
wykopaliskowych (fot. J. Okoński)
Fot. 6. Brzegi, Gem. Sobków, Fundst. 7. Fundstelle im Laufe der
Ausgrabungsarbeiten (fot. J. Okoński)
Фото 6. Бжеги, гм. Собков, пам. 7. Памятник в ходе раскопок
(фот. Я. Окоński)

Fot. 7. Brzegi, gm. Sobków, stan. 7. Profil obiektu 22 na ścianie wykopu (fot. J. Okoński)

Fot. 7. Brzegi, Gem. Sobków, Fundst. 7. Profil des Objekts 22 an der Wand des Einschnittsgrabens (fot. J. Okoński)

Фото 7. Бжеги, гм. Собков, пам. 7. Профиль объекта 22 на стенке раскопа (фот. Я. Окоński)

Fot. 8. Rosiejów, gm. Skalmierz, stan. 12. Jeden z obiektów w trakcie eksploracji. (fot. J. Okoński)

Fot. 8. Rosiejów, Gem. Skalmierz, Fundst. 12. Zerstörungen auf der Fundstelle, vor der Einführung des neuen im vorliegenden Beitrag besprochenen konservatorischen Modells (fot. J. Okoński)

Фото 8. Росеев, гм. Скальбмеж, пам. 12. Разрушения памятника до внедрения описываемой в статье модели охраны памятников (фот. Я. Окоński)

Fot. 9. Rosiejów, gm. Skalmierz, stan. 33. Jeden z obiektów w trakcie eksploracji. (fot. J. Okoński)

Fot. 9. Rosiejów, Gem. Skalmierz, Fundst. 33. Eines der Objekte während der Explorierung (fot. J. Okoński)

Фото 8. Росеев, гм. Скальбмеж, пам. 33. Культурный слой на памятнике (фот. Я. Окоński)

Fot. 10. Sancygniów, gm. Działoszyce, stan. 6. Warstwa kulturowa na stanowisku (fot. J. Okoński)
 Fot. 10. Sancygniów, Gem. Działoszyce, Fundst. 6. Kulturschicht auf der Fundstelle (fot. J. Okoński)
 Фото 10. Санцыгнев, гм. Дзялошыцы, пам. 6. Культурный слой на памятнике (фот. Я. Окоński)

Fot. 11. Sancygniów, gm. Działoszyce, stan. 6. Profil obiektu (fot. J. Okoński)
 Fot. 11. Sancygniów, Gem. Działoszyce, Fundst. 6. Objektprofil (fot. J. Okoński)
 Фото 11. Санцыгнев, гм. Дзялошыцы, пам. 6. Разрез объекта (фот. Я. Окоński)

północ od cmentarza znaleziony został fragment naczynia glinianego o chronologii „prahistorycznej”. Z kwerendy archiwalnej w rejonie cmentarza w Brzegach pochodzi natomiast jeszcze jedno stanowisko oznaczone numerem 1 w miejscowości. Jest to skarb monet z okresu średniowiecza (2. połowa XIII w.). W naczyniu glinianym zdeponowanych było 486 monet – polskich i niemieckich brakteatów, 150 odrębnych typów (A. i B. Matoga, 1996, KESA 1).

Badania ratownicze związane z budową linii światłowodowej objęły w sąsiedztwie cmentarza w Brzegach, w rejonie lokalizacji wymienionych stanowisk archeologicznych, powierzchnię 8 arów (wykop długości 400 m). Podzielono go na 40 odcinków o wymiarach 10,0 x 2,0 m (ryc. 4b). Badania w maju i czerwcu 2001 r. prowadziła ekipa pod kierunkiem Jerzego Okońskiego². W sprawozdaniu z przeprowadzonych prac (W. Gliński, J. Okoński 2001) uznano teren zlokalizowania wymienionych wcześniej stanowisk archeologicznych nr 1, 6 i 20 w Brzegach za jedno stanowisko, gdyż nie znaleziono podstaw do wyznaczenia rozgraniczeń między występującymi na całej długości, chociaż w rozproszeniu, obiektami archeologicznymi. Podstaw do takiego rozgraniczenia nie daje również analiza formy terenowej, na której zlokalizowane są wymienione stanowiska archeologiczne. W sprawozdaniu z przeprowadzonych badań cały teren prac wyprzedzających budowę linii światłowodowej oznaczono jako stanowisko 6 w Brzegach.

W trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych wyeksplorowano 18 obiektów archeologicznych (ryc. 5), w tym: prahistoryczne palenisko (obiekt 10, fot. 5), trzy niedatowane jamy posłupowe (obiekty 4, 5 i 8), jamy o zróżnicowanym charakterze i chronologii (np. obiekty 1 i 11) oraz wkopy nowożytnie (m.in. okop z czasów II wojny światowej – obiekt 18). Jednym z ciekawszych obiektów jest bez wątpienia rozległa fosa (obiekt 16), którą na podstawie znalezionych w spągu jej wypełniska fragmentów ceramiki datować można na VIII–IX w. Fosa na poziomie wyróżnienia posiadała szerokość około 11 m, a jej głębokość sięgała 1,2 m. Istnienie tej fosy w nisko położonej partii stoku opadającego ku dolinie Nidy potwierdza fortyfikowanie dolnej części wzgórza w okresie wczesnego średniowiecza.

Równie istotnym i bardzo zaskakującym odkryciem jest stwierdzenie obecności na głębokości 80–120 cm na powierzchni odcinków 20 i 21 pozostałości utwardzanej płytami wapienia drogi (obiekt 17). Analiza jej układu i przebiegu wskazuje, iż w linii prostej łączyła ona kościół w Brzegach z cmentarzem, przebiegając w dolnej części stoku nad terasą Nidy. Droga biegła jednak wysoko, w przeciwieństwie do współczesnego przebiegu asfaltowej ulicy prowadzącej od wsi do cmentarza, zlokalizowanej już na dnie doliny Nidy. Brak z warstw związanych z funkcjonowaniem tej drogi zabytków, które umożliwiłyby jej datowanie. Jednak związek

z nowożytnym cmentarzem i kościołem pozwala przyjąć podobną chronologię łączącej je drogi.

Podkreślić należy, iż na znacznej części wykopu wzdłuż muru cmentarza występowała znacznej miąższości warstwa wtórnej akumulacji humusu i kamieni, transportowanych w wyniku procesów stokowych z kamieniołomu, funkcjonującego przed laty na kulminacji wzniesienia. Obecność tej warstwy dobrze tłumaczy niewielką ilość zabytków znajdujących na powierzchni stanowiska w trakcie kilkukrotnych prospekcyj powierzchniowych, gdyż stanowiła ona dobre zabezpieczenie treści kulturowych i obiektów archeologicznych przed zniszczeniem w wyniku współczesnej orki.

Podkreślić należy, iż na części eksplorowanych odcinków stwierdzono odmienną sytuacją stratygraficzną: warstwa humusu posiadała miąższość zaledwie około 20 cm i zalegała bezpośrednio na warstwach piaszczystego calca. Ta konstatacja nabiera swoistej wymowy, pokazuje bowiem, jak bardzo zróżnicowaną sytuację możemy próbować rejestrować przez pryzmat badań powierzchniowych i jak bardzo zróżnicowane są naturalne ograniczenia tej metody badań archeologicznych.

Znaczenie przeprowadzonych badań ratowniczych wynika również z faktu, iż udało się uzyskać informacje o stratygrafii w różnych punktach stanowiska i stwierdzić istnienie warstw o zróżnicowanym charakterze i genezie oraz czasem znacznej miąższości. Z warstw tych pozyskano zabytki poszerzające chronologię ustaloną na podstawie kwerendy archiwalnej oraz badań AZP. Znaleziono sporo wyrobów krzemienianych oraz w wypełnisku fosy ceramikę z okresu wczesnego średniowiecza (VIII–IX w.). Z paleniska pozyskano ceramikę o chronologii prahistorycznej.

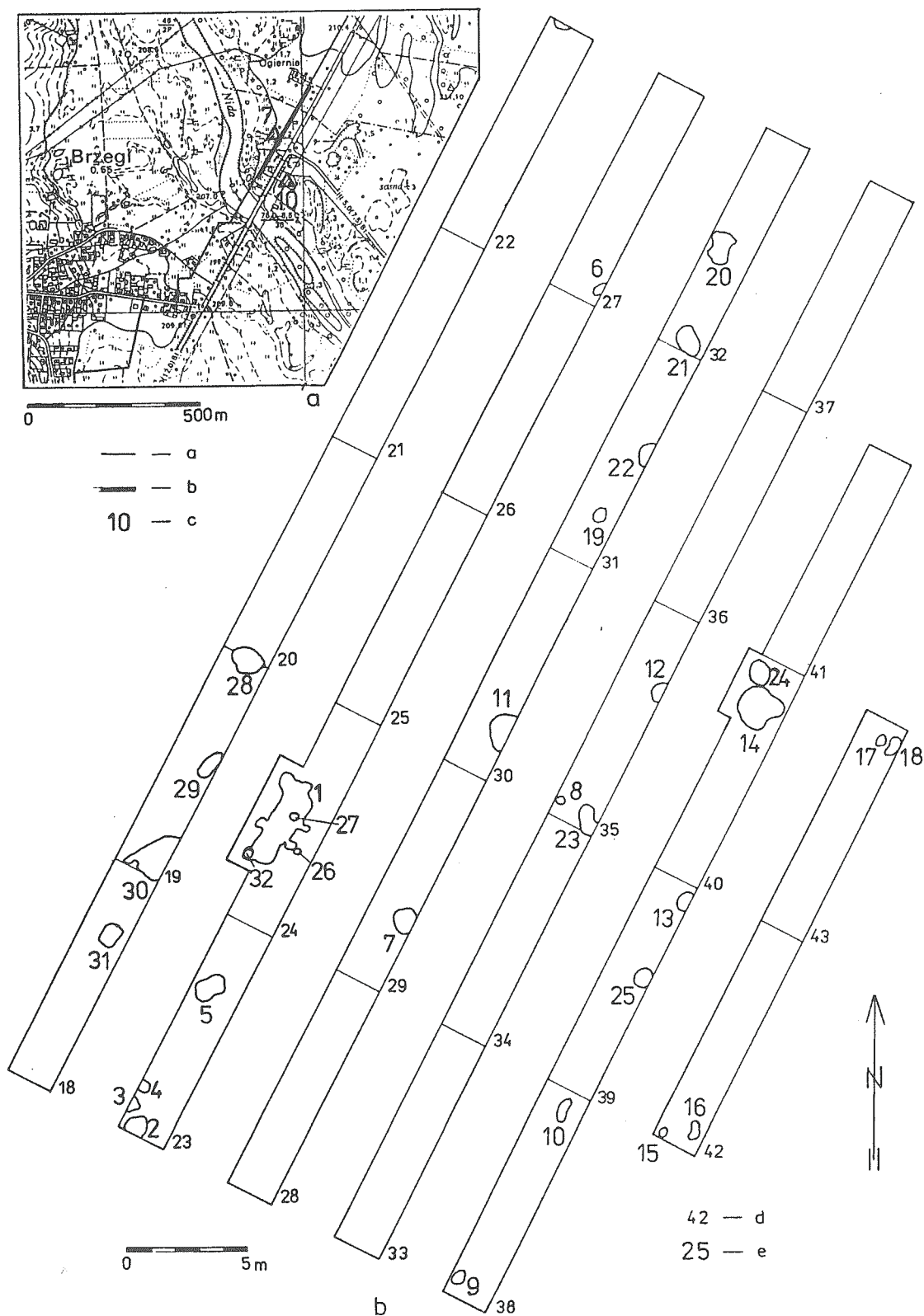
Stanowisko uległo znaczącym przekształceniom w ostatnich dziesięcioleciach. Informacje źródeł pisanych o niwelacjach terenu, funkcjonowanie kamieniołomu w najbliższym sąsiedztwie oraz informacje o istnieniu umocnień z II wojny światowej, uzyskane od mieszkańców Brzegów, a nawet ich odkrycie w trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych, doprowadziły do znaczących zmian w pierwotnym układzie terenu.

Płytkość zalegania na przeważającej części stanowiska stropowych partii obiektów bezpośrednio pod warstwą wierzchniego humusu na polach zajętych przez uprawy rolne sprawia, iż stanowisko w tej strefie narażone jest na ciągłą degradację, wywołaną bieżącą, intensywną uprawą rolniczą. Należy również zwrócić uwagę na fakt znaczącej dewastacji substancji zabytkowej, spowodowanej wcześniejszymi pracami rozmaitego typu na powierzchni stanowiska. Tylko w rejonie istnienia muru ogrodzeniowego cmentarza, który powstrzymywał spływ warstw erodowanych na kulminacji i w wyższych partiach stanowiska, mamy do czynienia z sytuacją specyficznego zabezpieczenia obiektów i treści kulturowych.

2.2. BRZEGI, GM. SOBKÓW, STAN. 7 i 10

Wymienione stanowiska zlokalizowane zostały na krańcu pierwszej terasy doliny Nidy, w odległości zaledwie do kilkudziesięciu metrów od nurtu rzeki (ryc. 6a). Stanowisko

² W skład ekipy prowadzącej badania archeologiczne w Brzegach wchodził: Katarzyna Okolus – autorka dokumentacji rysunkowej, Andrzej Jamróz – autor dokumentacji fotograficznej oraz pracownicy: Janusz Cabała, Krzysztof Chałat, Arkadiusz Gwizdała, Marta Kasperk, Franciszek Kowalski, Adrian Krzyżyk, Dawid Molenda, Tomasz Niżnik, Edyta Olszak i Jacek Wąchała.

Ryc. 6. Brzegi, gm. Sobków. a) Lokalizacja stanowisk 7 i 10 (wg A. i B. Matogów); b) Plan wykopu z lokalizacją obiektów archeologicznych. (rys. J. Okoński). Symbole graficzne: a) przebieg kabla światłowodowego, b) lokalizacja wykopu, c) numer stanowiska, d) numer odcinka wykopu, e) numer obiektu

Abb. 6. Brzegi, Gem. Sobków. a) Lokalisierung der Fundstellen 7 und 10 (nach A. B. Matoga); b) Plan des Einschnittsgrabens mit der Lokalisierung der archäologischen Objekte (Zeichn. J. Okoński). Graphische Symbole: a) Verlauf der Lichtleiterstrecke, b) Lokalisierung des Einschnittsgrabens, c) Fundstellennummer, d) Nummer der Strecke, e) Objektnummer

Рис. 6. Бжеги, гм. Собков. а) Местонахождение памятников 7 и 10 (согл. А. и Б. Матогов); б) План раскопа с локализацией археологических объектов (рис. Я. Оконьски). Графические символы: а) залегание световодного кабеля, б) местонахождение раскопа, с) номер памятника, д) номер участка раскопа, е) номер объекта

7 to znany z kwerendy archiwalnej grób ciałopalny podkloszowy kultury pomorskiej. Zachowały się z niego w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach: popielnica (waza z wysoką szyjką, zdobiona na górnej części brzuśca) oraz inne naczynia: misa półkulista, ornamentowana przy brzegu i klosz zdobiony u nasady szyjki plastyczną listwą. Grób odkrył przypadkowo w 1928 roku mieszkaniec Brzegów – Stanisław Misiak. Obiekt ten – jak głosi raport przodownika Policji Państwowej – „wymuliła woda rzeki Nidy na lewym brzegu w okolicy Brzegów od mostku drogi publicznej 200 m na północno-wschodniej stronie.” (cytat wg zapisu na karcie KESA; A. i B. Matoga, 1996, KESA 12). Popielnicę i misę złożono w Muzeum Kieleckiego Oddziału PTK, który później przekazał naczynia do Muzeum Narodowego w Kielcach. Fragmenty klosza przejął ksiądz St. Skurczyński i w 1963 r. przekazał je również do zbiorów muzeum w Kielcach. Weryfikacja odkrycia w trakcie badań AZP zakończyła się wynikiem negatywnym, co może wynikać z tego, iż rejon wystąpienia grobu był w znacznym stopniu zniszczony i niedostępny do badań. Stanowisko posiada obszerną bibliografię (S. Nosek, 1946, s. 53, tabl. XIII:10; T. Żurowski, 1935, s. 288).

Stanowisko 10 w Brzegach zostało odkryte przez K. Moskwę w trakcie badań powierzchniowych, przeprowadzonych z ramienia Zakładu Archeologii Polski UJ w latach pięćdziesiątych minionego stulecia. Według informacji odkrywców „zabytki wystąpiły na polu ornym tuż przy moście na Nidzie po lewej stronie drogi z Kielc do Jędrzejowa”. (K. Moskwa, 1956, s. 33). Z łagodnego stoku nad doliną Nidy pochodzą znalezione wówczas 2 fragmenty naczyń glinianych, o chronologii określonej jako „prahistoryczna”, ze wskazaniem na czasy kultury trzcinieckiej lub lużyckiej. W trakcie badań AZP, prowadzonych przez Barbarę i Andrzeja Matogów wiosną 1996 r. (A. i B. Matoga, 1996) weryfikacja stanowiska zakończyła się wynikiem negatywnym. Zdaniem autorów badań wynikać to może „z tego, iż rejon wystąpienia zabytków jest obecnie w znacznym stopniu zniszczony przez budowę nowego odcinka drogi i mostu na Nidzie.” (A. i B. Matoga, 1996, KESA 15)

Badania wykopaliskowe w związku z budową przez BPT TELBANK S.A. linii światłowodowej relacji Warszawa – Kraków realizowały na stanowisku w lipcu 2001 Renata Korzeniowska i Joanna Tutak z ramienia Pracowni Archeologicznej J. Okońskiego. Wyniki tych prac były niewątpliwie jedną z większych niespodzianek badań realizowanych przez tę firmę na ponad 20 stanowiskach, związanych z budową linii światłowodowych na terenie województwa świętokrzyskiego. Na stanowisku 7 w Brzegach wyeksplorowano (ryc. 6b) 3 ary powierzchni (wykop 150,0 x 2,0 m), odkrywając 32 obiekty archeologiczne, w zdecydowanej większości związane z osadą kultury pomorskiej. Odkrycie dużej ilości klasycznych obiektów osadowych na terenie piaszczystej krawędzi w bezpośredniej bliskości doliny Nidy było – jak wspomniano – wielkim zaskoczeniem. Zarejestrowano również rozbudowane struktury geologiczne, będące pozostałością starego koryta Nidy. Trzy obiekty były pozostałościami nowożytnych

wkopów, związanych przede wszystkim z działalnością budowlaną przy przebudowie mostu na Nidzie i modernizacji drogi E7 na tym odcinku.

Na części wyeksplorowanych odcinków wykopu 1 stwierdzono prostą sytuację stratygraficzną. Warstwa ściółki leśnej i humusu posiadała niewielką miąższość (około 20 cm), a spoczywała bezpośrednio na stropie warstw piaszczystego calca. Na niektórych odcinkach, w miejscu zajmowanym obecnie przez sosnowy las, stwierdzono obecność sięgających zdecydowanie głębiej (nawet do 40 cm) śladów po prowadzonej tu przed zalesieniem orce.

Odkryte i zbadane obiekty archeologiczne kultury pomorskiej stanowiły owalne lub koliste jamy o zróżnicowanej głębokości. W niektórych przypadkach przekraczała ona nawet 1 m, co z uwagi na piaszczyste podłoże było kolejną niespodzianką. W niektórych jamach stwierdzono zróżnicowaną stratygrafię z wyraźnymi poziomami użytkowymi (W. Gliński, J. Okoński, 2001a; inwentaryzację obiektów i ich opisy wykonała J. Tutak).

Znaczenie przeprowadzonych badań ratowniczych wynikało przede wszystkim z faktu, iż udało się uzyskać informacje o stratygrafii w różnych punktach stanowiska i stwierdzić istnienie stosunkowo dużej ilości pradziejowych obiektów archeologicznych o wyłącznie osadowym charakterze. Odkryte jamy osadowe o rozmaitej funkcji oraz kilka towarzyszącym im jam posłupowych są reliktem rozległej osady (rozrzut obiektów po kierunku wykopu, równoległego do szosy E7 w odległości zaledwie 30 m, a zorientowanego po kierunku SW – NE, sięga około 200 m). Stropowe partie obiektów w przeważającej części zalegają bezpośrednio pod warstwą ściółki i humusu, w części zaś, zwłaszcza w N–E rejonie stanowiska, pod posiadającą miąższość do 50 cm warstwą nadkładu piaszczystego.

Teren stanowiska zwłaszcza od strony doliny Nidy uległ znaczącym przekształceniom. Informacje pozyskane od mieszkańców o istotnych niwelacjach terenu w trakcie budowy mostu na Nidzie oraz fakt, iż obiekty archeologiczne o metryce prahistorycznej występują dopiero od krawędzi stoku nie poddanej niwelacji w rejonie współczesnego przystanku PKS (brak ich natomiast w strefie starego koryta rzeki i na zachód od niego) są jednoznacznym potwierdzeniem zniszczenia tej części stanowiska.

Płytkość zalegania na przeważającej części stanowiska stropowych partii obiektów bezpośrednio pod warstwą ściółki leśnej i słabo wykształconego humusu nie stanowi poważniejszego zagrożenia dla treści kulturowych i obiektów z uwagi na fakt, iż jest to teren zajęty przez las sosnowy oraz nieużytki lub łąki. Realnym zagrożeniem dla cennego stanowiska (rozległa osada, w bliskości której istniało cmentarzysko, znane z kwerendy archiwalnej) są natomiast potencjalne prace ziemne, związane w dającej się przewidzieć perspektywie z modernizacją i rozbudową szosy E7. Prace te bezwzględnie muszą być poprzedzone wyprzedzającymi badaniami wykopaliskowymi na wartościowym stanowisku archeologicznym.

2.3. WODZISŁAW, GM. WODZISŁAW, STAN. 8 i 9

Pod względem fizjograficznym wspomniane stanowiska zlokalizowane są na terenie Garbu Wodzisławskiego (J. Kondracki, 1981, s. 363–365). Stanowiska zajmują wypłaszczenia o łagodnej ekspozycji S i E, położone na zboczach opadających łagodnymi skłonami ku dolinom Mozgawej i Mozgawki.

Stanowisko 8 zostało odkryte w trakcie badań AZP na obszarze 93–59, prowadzonych przez A. Matogę w marcu 1999 r. W trakcie wspomnianych badań z powierzchni osady zebrano: 6 fragmentów ceramiki kultury przeworskiej z okresu rzymskiego oraz 4 fragmenty ceramiki z XI–XIII w. (A. Matoga, 1999, KESA 8). Część stanowiska zajmuje obecnie nieużytek gminny, a tylko niewielki fragment w północnej części stanowiska – pola orne. Teren zajmowany przez nieużytek był w przeszłości placem targowym, a w czasie rozbudowy szosy E7 pełnił funkcję składu materiałów i miejsce składowania zerwanego asfaltu. Takie wykorzystanie przyniosło określone trudności w czasie eksploracji archeologicznej, gdyż warstwy utwardzenia oraz fragmenty płyt betonowych i asfaltu znacznie utrudniały przebicie się przez stropowe, nowożytnie lub niemal współczesne nawarstwienia na stanowisku. Z drugiej strony taka sytuacja i dzieje tego miejsca w ostatnich dziesięcioleciach i tym razem wykluczałyby ten teren z zakresu ewentualnych badań wykopaliskowych.

Stanowisko 9 zostało odkryte również w trakcie badań prowadzonych przez A. Matogę w marcu 1999 r. (A. Matoga, 1999, KESA 9). W trakcie tych badań na wale terenowym o łagodnej ekspozycji w kierunku ES i S znaleziono dwa fragmenty późnośredniowiecznej ceramiki.

Badania wykopaliskowe na terenie obejmującym oba stanowiska prowadziła w sierpniu 2001 r. Joanna Tutak z ramienia Pracowni Archeologicznej J. Okońskiego. Badania objęły powierzchnię 300 m² (wykop 150,0 x 2,0 m). Na całej długości wykopu stwierdzono istnienie warstwy kulturowej o miąższości do 70 cm. Największą miąższość warstwa kulturowa osiągała w części N stanowiska. Warstwa na przeważającej części długości wykopu zalegała bezpośrednio na stropie skały wapiennej, tworząc w spągu strefę przemieszania z drobnym rumoszem zwietrzałego wapienia. W części S stanowiska pojawiła się warstwa gleby bagiennej, stanowiąca w tym rejonie stanowiska calec. W spągu tej warstwy na złożu wtórnym występował jeszcze materiał zabytkowy.

Z eksploracji warstwy kulturowej pozyskano bardzo liczne i zróżnicowane chronologicznie materiały. W obrębie 99 zespołów zabytków masowych i 45 wydzielonych zinventaryzowano zabytki krzemienne, które mogą być datowane na paleolit, prahistoryczne fragmenty ceramiki (najprawdopodobniej pochodzące z epoki brązu), serię zabytków późnośredniowiecznych (fragmenty ceramiki siwionej z ornamentem wyświecanym lub wykonane z charakterystycznej dla tego okresu masy ceramicznej z dużą ilością selektywnie dobieranego, drobnoziarnistego piasku). Wśród zabytków wydzielonych zwraca uwagę dużą liczbą rozmaitych przedmiotów żelaznych, fragmenty szkła i kafli piecowych. Większość materiałów datowana być może na XVI–XVIII w.

Wśród 4 wyeksplorowanych obiektów dwa stanowiły niewielkie jamy posłupowe, a dwa pozostałe nowożytnie wkopy, związane z uzbrajaniem terenu.

Badania przeprowadzone przy okazji budowy linii światłowodowej na terenie stanowisk 8 i 9 w Wodzisławiu doprowadziły do uzyskania istotnych wiadomości. Stanowisko 8 znane było dotąd tylko z prospekcji powierzchniowej, częściowo utrudnionej ze względu na fakt zajmowania części jego powierzchni przez nieużytki, skutecznie uniemożliwiające poszukiwania. Powodowało to sytuację, iż zasięg po badaniach AZP nie był precyzyjnie określony, a „otwarcie” go od strony południowej wskazywało na kontynuację w terenie zajęтым współcześnie przez nieużytki lub zabudowę południowej części Wodzisławia. Po przeprowadzonych badaniach zasięg ten można wyznaczyć precyzyjnie, przyjmując iż stanowisko zajmowało całą szerokość cypłowatego wyniesienia między dolinami Mozgawy i Mozgawki. Przeprowadzone badania wykopaliskowe pozwoliły uznać cały teren między dolinami tych rzek za jedno stanowisko (ciągłość warstwy kulturowej na całej powierzchni objętej badaniami, łącząca w istocie stanowiska 8 i 9).

Drugie doniosłe znaczenie przeprowadzonych badań wynika z faktu, iż udało się uzyskać informacje o stratygrafii w różnych punktach stanowiska i stwierdzić istnienie warstwy kulturowej o zróżnicowanej, przeważnie znacznej miąższości oraz pozyskać z niej materiały znacząco poszerzające chronologię ustaloną na podstawie badań AZP. Znaleziono kilkanaście krzemieni (w części o chronologii możliwej do odniesienia do czasów paleolitu) oraz ceramiki prahistorycznej (najpewniej z epoki brązu). Bogata seria zabytków wydzielonych o chronologii późnośredniowiecznej i nowożytniej jest dopełnieniem bogactwa pozyskanych materiałów.

W aspekcie konserwatorskim stanowisko – jak określił to na karcie KESA A. Matoga – „zagrożone jest różnego typu robotami ziemnymi i poszerzeniem zabudowy Wodzisławia” (A. Matoga 1999, KESA 8). W trakcie badań archeologicznych uzyskano wiarygodne informacje o mającej nastąpić sprzedaży terenu gminnego nieużytku (dawnego placu targowego) i planach jego niwelacji przed zamianą tego fragmentu terenu w parking. Jakiegokolwiek prace ziemne powinny (z uwagi na płytkość zalegania stropu zróżnicowanej chronologicznie warstwy kulturowej) być na tym terenie poprzedzone badaniami archeologicznymi.

Płytkość zalegania stropowych partii nielicznych obiektów bezpośrednio pod warstwą wierzchniego czarnoziemiu na polach zajętych przez uprawy rolne w północnej części stanowiska sprawia, iż stanowisko narażone jest w tej strefie na ciągłą degradację, wywołaną bieżącą uprawą rolniczą. Należy również zwrócić uwagę na fakt znaczącej dewastacji substancji zabytkowej, spowodowanej wcześniejszymi inwestycjami na powierzchni stanowiska (wodociąg, kabel światłowodowy TP S.A., a przede wszystkim niwelacje i składowanie fragmentów betonu i asfaltu, usuniętych z szosy E7 w trakcie jej modernizacji).

2.4. STAROCHECINY, GM. CHECINY, STAN. 6

Stanowisko leży w strefie pogranicza doliny Nidy z Wyżyną Kielecko-Sandomierską (J. Kondracki, 1981, s. 361, 365). Zostało odkryte w trakcie badań AZP, prowadzonych jesienią 1982 r. na obszarze 87–61 przez Andrzeja Matogę i Jacka Poleskiego (A. Matoga, J. Poleski, 1982). Na krawędzi terasy nadzalewowej o niewielkiej ekspozycji znaleziono w trakcie badań AZP 7 fragmentów ceramiki kultury łużyckiej (A. Matoga, J. Poleski, 1982, KESA 25). W momencie podejmowania badań ratowniczych w lipcu 2001 r. teren stanowiska zajmował w większości nieużytek, a w części zaczął porastać go las. Wykluczało to inne – poza ratowniczymi wykopaliskami – możliwości weryfikacji podstawowej inwentaryzacji AZP.

Ratownicze badania wykopaliskowe na stanowisku prowadziła w lipcu 2001 r. Renata Korzeniowska z ramienia Pracowni Archeologicznej J. Okońskiego. W trakcie ratowniczych badań wyprzedzających inwestycję zbadano powierzchnię 3,4 ara (wykop 170,0 x 2,0 m), odkrywając 5 obiektów o zróżnicowanej chronologii i funkcji. Trzy spośród nich okazały się po zakończeniu eksploracji nieantropogenicznymi skupiskami próchnicznych wtretów w piaszczysty calec (wykroty?). Obiekt 4 był pozostałością głębokiej jamy osadowej (zasobowej?), zaś obiekt 5 – jamą o niemożliwej do określenia funkcji. Zabytki (ceramika) z tych obiektów i zalegająca na złożu wtórnym w warstwie wierzchniej próchnicy pochodzą z końcowego odcinka rozwoju kultury łużyckiej lub kultury pomorskiej (brak jednoznacznych cech kulturowych). Z warstwy humusu pochodzą również nieliczne zabytki krzemienne, fragmenty ceramiki tocznej z młodszego okresu rzymskiego oraz pojedyncze z okresu wczesnego średniowiecza. Stanowisko jest w istocie bardzo zniszczoną osadą wielokulturową. Obiekty archeologiczne występują

w znaczącym rozproszeniu. Na zbadanej powierzchni 340 m² wyeksplorowano zaledwie 2 obiekty *stricto* archeologiczne, co jednoznacznie dowodzi, iż strefa objęta badaniami w miejscu przebiegu światłowodu była peryferią stanowiska zlokalizowanego najprawdopodobniej na wyżej położonych fragmentach rozległego wyniesienia.

Badania przeprowadzone przy okazji budowy linii światłowodowej doprowadziły do potwierdzenia istnienia osady pradziejowej, której chronologię odnosić można do końcowego odcinka rozwoju kultury łużyckiej lub kultury pomorskiej. W trakcie przeprowadzonych badań udało się uzyskać informacje o stratygrafii w różnych punktach stanowiska i stwierdzić istnienie nielicznych obiektów archeologicznych o wyłącznie osadowym charakterze. Odkryte jamy są reliktem osady, istniejącej w dolinie Czarnej Nidy w okresie halsztackim lub młodszym okresie przedrzymskim. Stropowe partie odkrytych obiektów zalegały bezpośrednio pod warstwą słabo wykształconego humusu. Inne fazy chronologiczne stanowiska reprezentują wyłącznie zabytki znalezione na złożu wtórnym w warstwie humusu.

Płytkość zalegania na przeważającej części stanowiska stropowych partii obiektów bezpośrednio pod warstwą słabo wykształconego humusu nie stanowi poważniejszego zagrożenia dla treści kulturowych i obiektów z uwagi na fakt, iż jest to teren zajęty obecnie przez nieużytek. Sporadyczność występowania obiektów archeologicznych (peryferia stanowiska) sprawia, iż nie ma, opierając się o przeprowadzone badania, podstaw do opracowania bardziej szczegółowego programu konserwatorskiej ochrony tej części stanowiska. Jest ono typowym przykładem osady o rzadkiej, rozproszonej i w znacznym stopniu zniszczonej zabudowie. Zarzucenie uprawy pól, na powierzchni których znajduje się osada, stanowi obecnie wystarczające zabezpieczenie reliktyw stanowiska archeologicznego na terenie niezalesionym.

3. BADANIA NA TERENIE GMINY SKALBMIERZ, POW. KAZIMIERSKI

Latem 2001 r. realizowana była również inwestycja „Budowa linii światłowodowej relacji Kielce – Kraków” na terenie gminy Skalbierz. Inwestorem była NETIA Telekom S.A., a wykonawcą firma TELMARK Usługi Telekomunikacyjne z Ostrowca Świętokrzyskiego³. Analogiczna jak na innych inwestycjach telekomunikacyjnych w województwie świętokrzyskim, procedura i wzorcowe stanowisko WA WOSOZ w Kielcach sprawiły, iż na stanowiskach 12 i 33 w Rosiejowie oraz stanowiskach 4, 6, 17 i 38 w Szarbi przeprowadzono wyprzedzające inwestycję ratownicze badania wykopaliskowe (ryc. 7), a całość inwestycji na terenie wyżyny lessowej objęto nadzorem archeologicznym. Wykopiska w lipcu i sierpniu 2001 r. realizowała ekspedycja Pracowni

Archeologicznej J. Okońskiego⁴, zaś nadzory – Pracownia Badań Archeologicznych W. Głińskiego.

3.1. ROSIEJÓW, GM. SKALBMIERZ, STAN. 12

Stanowisko 12 w Rosiejowie, gm. Skalbierz, zlokalizowane jest w NW części Płaskowyżu Proszowickiego, w po-

³ Pragniemy wyrazić serdeczne podziękowania pod adresem prezesa TELMARKU, pana mgr. inż. Marka Kuli oraz kierujących pracami w terenie panów Stanisława Raka i Stanisława Kosiarza za pomoc w realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych i takim organizowaniu prac budowlanych, by umożliwić przeprowadzenie badań archeologicznych.

⁴ Badania wykopaliskowe prowadzone były wedle modułu wynegocjowanego między Inwestorem a Wydziałem Archeologicznym WOSOZ w Kielcach, przy konsultacji Generalnego Konserwatora Zabytków. Przyjęto, iż eksplorowane będą odcinki o wymiarach 5,0 x 2,0 m, a przestrzeń pomiędzy nimi wynosić będzie zależnie od okoliczności: 20 m (w przypadku braku warstwy kulturowej, obiektów archeologicznych lub materiałów zabytkowych) lub 5 m (przy obecności takowych). System dokumentacji zakładał eksplorację kolejno oznaczanych odcinków o wymiarach 5,0 x 2,0 m i zagęszczanie ich siatki lub nawet łączenie w przypadku stwierdzenia treści antropogenicznych. Kierownikiem ekipy badawczej był J. Okoński. Dokumentację rysunkową wykonywali: Dominik Lulewicz, Janusz Tarchała i Iwona Karpińska, dokumentację fotograficzną i inwentaryzację materiałów prowadził A. Jamróz. W badaniach uczestniczyło 12 pracowników fizycznych.

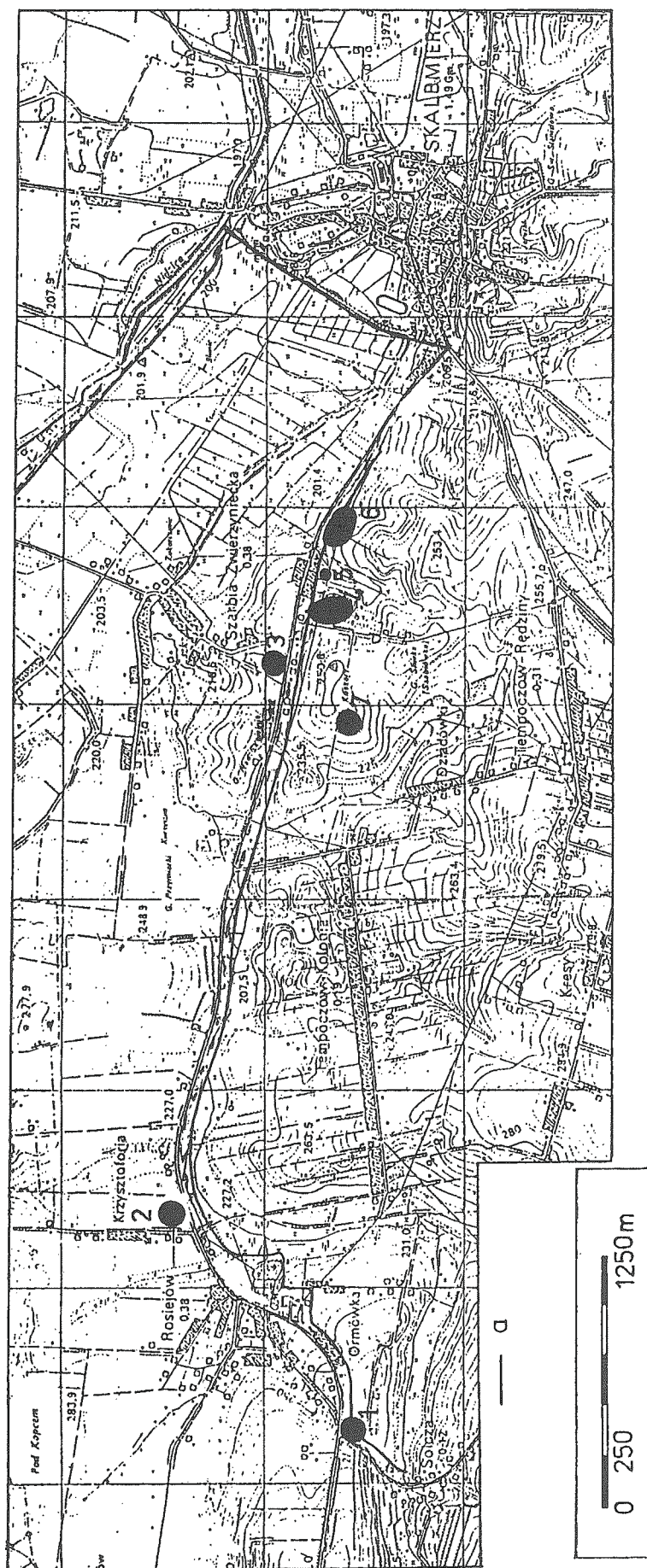

Рис. 7. Lokalizacja stanowisk objętych badaniami wykopaliskowymi na terenie gminy Skalbierz
 Abb. 7. Lokalisierung der grabungsmässig untersuchten Fundstellen in der Gemeinde Skalbierz
 Рис. 7. Местонахождение памятников, охваченных раскопками на территории гмины Скальбмеж

blizu jego pogranicza z Wyżyną Miechowską (J. Kondracki, 1981, s. 363–366). Wyniesienie, na którym zlokalizowane jest stanowisko zajmują gleby lessowe, na których wytworzyły się czarnoziemy. Posiada ono niwelację partii szczytowej około 264 m n.p.m. Zajmują go wyłącznie pola poddane intensywnej uprawie rolniczej, co jest zrozumiałe z uwagi na obecność bardzo żyznych gleb.

Stanowisko zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych AZP na obszarze 97–60, prowadzonych przez S. Kadrowa wiosną 1991 r. (S. Kadrow, 1991). W trakcie wspomnianych badań z powierzchni osady zebrano: 1 rylec-lamaniec i 1 odłupkę z krzemienia jurajskiego, 1 fragment nie określonej kulturowo ceramiki neolitycznej, 11 fragmentów ceramiki z epoki brązu oraz 6 fragmentów nieokreślonej pod względem kulturowo-chronologicznym ceramiki prahistorecznej (S. Kadrow, 1981, KESA 87).

Ratownicze badania wykopaliskowe objęły powierzchnię 1,3 ara. Na stanowisku stwierdzono zróżnicowaną sytuację stratygraficzną. Na przeważającej części wykopów pod miąższą do 40 cm warstwą czarnoziem występował calec bądź stropowe partie obiektów. Tylko w wykopach zlokalizowanych w niżej położonej części N stanowiska, w sąsiedztwie szosy ze Skalbmierza w kierunku Raclawic, znajdowała się warstwa wtórnie zakumulowanego czarnoziem (wynik erozji na kulminacji), która posiadała miąższość do 1,2 m.

W wykopach zlokalizowanych wzdłuż projektowanej trasy linii światłowodowej wyeksplorowano 9 obiektów archeologicznych, wśród których znajduje się fosa (obiekt 6) oraz 8 jam, wśród których uwagę zwracają głębokie, trapezowate obiekty sięgające w skrajnych przypadkach ponad 1 m głębokości (od poziomu wyróżnienia partii stropowych). Te głębokie jamy osiągają poziom stropu wapiennej skały (obiekty 1 i 9 o złożonych, wielowarstwowych wypełniakach). Pozyskany w trakcie badań stanowiska materiał ceramiczny pochodzi w większości z eneolitu i epoki brązu. Część zabytków o chronologii ogólnie tylko określonej na czasy „prahistoreczne” może być wskazówką zasiedlenia bardzo dogodnej formy terenowej również przez przedstawicieli innych kultur.

Badania przeprowadzone przy okazji budowy linii światłowodowej doprowadziły do istotnego poszerzenia wiedzy o stanowisku 12. Uzyskano informacje weryfikujące i uzupełniające wcześniejsze dane. Przede wszystkim udało się powiększyć zasięg osady przynajmniej w kierunku S, gdzie wykop 9, na powierzchni którego wyeksplorowano głęboką jamę 9, sięgał samej krawędzi kulminacji (zbliżył się w tym miejscu do granicy gminy Skalbmierz, stąd nie kontynuowano prac dalej ku S). Zasięg stanowiska w tym rejonie sięga co najmniej 50 m dalej niż wynikało to z inwentaryzacji powierzchniowej w systemie AZP.

Inne znaczenie przeprowadzonych badań wynika z faktu, iż udało się uzyskać wstępne informacje o stratygrafii w różnych punktach stanowiska oraz stanie zachowania i charakterze obiektów archeologicznych. Płytkość zalegania stropowych partii obiektów na rozległej kulminacji (bezpośrednio pod warstwą wierzchniego czarnoziem) sprawia, iż stanowisko narażone jest na ciągłą degradację, wywołaną bieżącą,

intensywną uprawą rolniczą. Należy również zwrócić uwagę na fakt znaczącej dewastacji substancji zabytkowej, spowodowanej wcześniejszymi inwestycjami na powierzchni stanowiska (wodociąg, światłowód TP S.A.).

Charakter obiektów jednoznacznie wskazuje, iż na stanowisku istniała osada pradziejowa, funkcjonująca przede wszystkim w eneolicie i początkach epoki brązu. W terenie objętym badaniami ratowniczymi charakteryzowała tę osadę stosunkowo znaczna gęstość występowania zróżnicowanych funkcjonalnie obiektów. Osada na stanowisku 12 w Rosiejowie staje się jednym z ogniw gęstego osadnictwa z tego etapu pradziejów na lessach w dolinie Nidzicy. Podkreślana płytkość zalegania stropowych powierzchni obiektów na terenie poddanym intensywnej uprawie w pełni predysponuje to stanowisko do dalszych badań o charakterze ratowniczym.

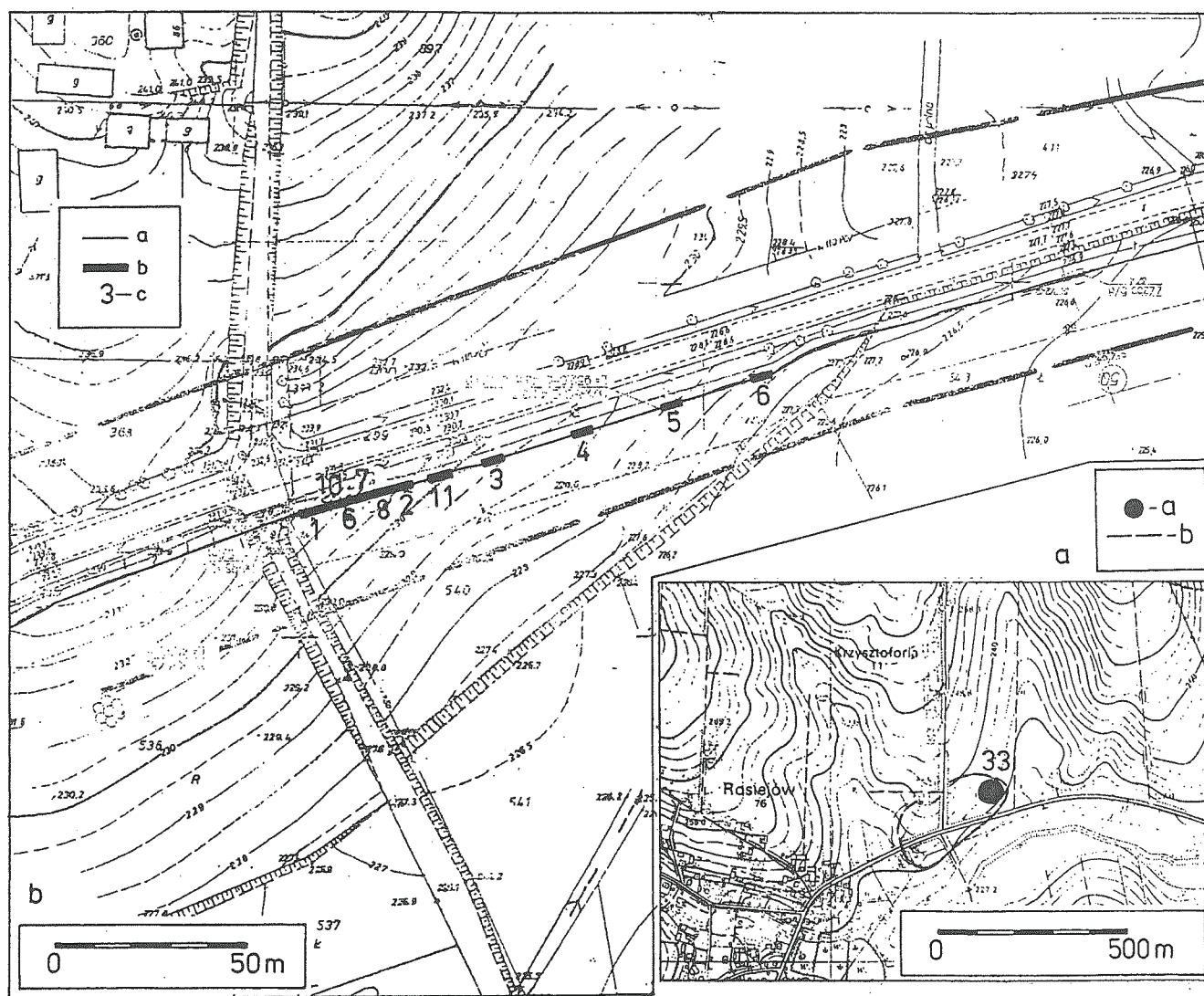
3.2. ROSIEJÓW, GM. SKALBMIERZ, STAN. 33

Stanowisko 33 w Rosiejowie zlokalizowane jest na skłonie rozległego cypla o ekspozycji S, SE i E (ryc. 8a). Jest on wyniesiony po stronie N nad szeroką dolinę Potoku Rosiejowskiego, prawobrzeżnego dopływu Nidzicy. Stanowisko zostało odkryte w trakcie badań AZP na obszarze 97–60, prowadzonych przez S. Kadrowa wiosną 1991 r. (S. Kadrow, 1991). W trakcie wspomnianych badań z powierzchni osady zebrano: 1 fragment nieokreślonej kulturowo ceramiki neolitycznej, 1 fragment ceramiki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza oraz 1 fragment ceramiki kultury przeworskiej z okresu późnorzymskiego (S. Kadrow, 1991, KESA 108).

Skłon cypla, na którym zlokalizowano stanowisko zajmują wyłącznie pola poddane intensywnej uprawie rolniczej, co jest zrozumiałe z uwagi na obecność miększej pokrywy lessowej i wykształconej na niej warstwy czarnoziem. Wedle zasięgu wyznaczonego po inwentaryzacji powierzchniowej, stanowisko zajmować miało powierzchnię do 0,5 ha i być zlokalizowane po północnej stronie drogi Skalbmierz–Rosiejów.

Badania wykopaliskowe objęły powierzchnię 1,1 ara (ryc. 8b). Eksplorację wykopów prowadzono do stropu warstw lessowego calca, a w przypadku odsłoniętych obiektów lub warstwy kulturowej do ich den lub spągu. Sytuacja stratygraficzna na stanowisku była dwójaka. Na części wykopów pod miąższą do 30 cm warstwą czarnoziem występował lessowy calec. Na większości wykopów występowała miąższa do kilkudziesięciu centymetrów warstwa brunatnej, zglinionej próchnicy o charakterze warstwy kulturowej, z której dopiero wyodrębniały się obiekty archeologiczne. Warstwa kulturowa wykazywała zróżnicowane nasycenie materiałem archeologicznym. Sporo było w niej natomiast polepy, w większości silnie przepalonej. Na trasie światłowodu wyeksplorowano w zbadanych wykopach 5 obiektów archeologicznych, wśród których znajdowały się jamy i dolki posłupowe.

Pozyskany w trakcie badań stanowiska materiał ceramiczny pochodzi w większości z okresu rozwoju kultury przeworskiej, przede wszystkim z fazy odpowiadającej późnej fazie młodszego okresu przedrzymskiego oraz okresowi

Ryc. 8. Rosiejów, gm. Skalbierz, stan. 33. a) Lokalizacja stanowiska. Symbole graficzne: a) zasięg stanowiska po inwentaryzacji AZP (wg S. Kadrowa), b) zasięg stanowiska po badaniach ratowniczych i nadzorach. b) Plan wykopów w nawiązaniu do przebiegu kabla światłowodowego. Symbole graficzne: a) przebieg światłowodu, b) lokalizacja wykopów, c) numer wykopu

Abb. 8. Rosiejów, Gem. Skalbierz, Fundst. 33 a) Lokalisierung der Fundstelle nach der Inventarisierung im Rahmen des Projekts „Archäologisches Bild Polens“ (nach S. Kadrow), b) Reichweite der Fundstelle nach den Rettungsgrabungen und archäologischen Aufsichtarbeiten. b) Plan der Einschnittsgräben in Verbindung mit dem Verlauf des Lichtleiterkabels. Graphische Symbole: a) Verlauf des Lichtleiterkabels, b) Lokalisierung der Einschnittsgräben, c) Einschnittsgrabennummer

Рис. 8. Росеев, гм. Скальбмеж, пам. 33. а) Местонахождение памятника. Графические символы: а) границы памятника после инвентаризации АСП (согл. С. Кадрова), б) границы памятника после охранно-спасательных раскопок и надзоров. б) План раскопов относительно залегания световодного кабеля. Графические символы: а) залегание световода, б) локализация раскопов, с) номер раскопа

wczesnorzymskiemu. Wystąpiła m.in. ceramika o gładkich, czernionych powierzchniach, zdobiona motywem meandra oraz duży prześlik krążkowaty z odciskami plecionki na jednej stronie, wykonany z gliny z domieszką grafitu. Część pozyskanych w trakcie badań stanowiska materiałów posiada chronologię ramowo tylko określoną na czasy prahisteryczne i może być zapowiedzią możliwych do wyróżnienia dalszych faz zasiedlenia tego terenu. Wśród zabytków pozaceramicznych zwraca uwagę amulet wykonany z przewierconego kręgu.

Ze stanowiska znanego dotąd tylko z poszukiwań powierzchniowych uzyskano informacje weryfikujące i uzupeł-

niające wcześniejsze dane. Możliwe stało się przede wszystkim znaczące powiększenie zasięgu stanowiska w kierunku S i W, gdzie – jak bez cienia wątpliwości wynika z efektów przeprowadzonych badań wykopaliskowych oraz wyników nadzorów archeologicznych przy okazji budowy magistrali światłowodowej – stanowisko sięga samej krawędzi terasy nadzalewowej nad podmokłymi w tym rejonie łąkami położonymi w dolinie Potoku Rosiejowskiego. Stanowisko w tym rejonie sięga samej krawędzi cypla, wyniesionej do 2 m nad poziom dna doliny. W trakcie nadzorów stwierdzono również znaczące poszerzenie zasięgu stanowiska w kierunku zachodnim. W świetle informacji pozyskanych przy okazji prac

archeologicznych związanych z budową linii światłowodowej przyjąć trzeba, iż stanowisko zajmowało dolną część cypla, a zasięg występowania materiałów archeologicznych stwierdzonych w trakcie badań AZP wyznacza północną – wynikającą z konfiguracji terenu – granicę stanowiska. Aktualny zasięg stanowiska przedstawiono na ryc. 5.

Drugie doniosłe znaczenie przeprowadzonych badań wynika z faktu, iż udało się uzyskać informacje o stratygrafii w różnych punktach stanowiska oraz charakterze obiektów archeologicznych. Płytkość zalegania stropowych partii części obiektów (bezpośrednio pod warstwą wierzchniego czarnoziemu) sprawia, iż stanowisko narażone jest na ciągłą degradację, wywołaną bieżącą uprawą rolniczą. Osadowy charakter obiektów jednoznacznie wskazuje, iż na stanowisku istniała osada głównie z czasów przełomu okresu przedrzymskiego i wczesnego rzymskiego.

Duża wartość stanowiska oraz fakt możliwego zniszczenia interesujących obiektów przy okazji potencjalnych prac ziemnych lub inwestycji sprawia, iż stanowisko powinno być przedmiotem dalszej ochrony ze strony służb konserwatorskich. Wszelkie potencjalne prace ziemne przy okazji planowanej zabudowy SW części stanowiska (według pozyskanych informacji ma to nastąpić w nieodległej przyszłości) wymagają wyprzedzających badań wykopaliskowych. Przedstawione wyniki, uzyskane w trakcie badań wykopaliskowych, które rozpoczęto po stwierdzeniu w trakcie nadzorów prac ziemnych reliktywów warstwy kulturowej na powierzchni stanowiska, po raz kolejny potwierdzają oczywistą tezę, iż wyniki inwentaryzacji AZP są w wielu przypadkach jedynie wskazaniem orientacyjnej lokalizacji stanowisk archeologicznych. Pełniejsze ich rozpoznanie (np. określenie rzeczywistego zasięgu) może nastąpić dopiero po wielokrotnych weryfikacjach powierzchniowych lub po przeprowadzeniu ratowniczych badań wykopaliskowych (m.in. powiązanych z różnymi inwestycjami). Coraz powszechniejsze zarzucanie uprawy pól oraz zalesianie ugorów w znakomity sposób ograniczają, szczególnie na terenach o słabszych glebach, możliwości weryfikacji powierzchniowej. Sytuacja taka uzasadnia tezę, iż urzędy konserwatorskie nie zalecające choćby nadzorów nad inwestycjami liniowymi (nie mówiąc już o wyprzedzających badaniach wykopaliskowych w strefach zlokalizowanych wcześniej stanowisk) nie powinny nawet istnieć.

3.3. SZARBIA, GM. SKALBMIERZ, STAN. 4, 6, 17 i 38

Zespół stanowisk archeologicznych w Szarbi, gm. Skalbmierz, pow. kazimierski, został wstępnie rozpoznany w trakcie badań powierzchniowych, prowadzonych w 1973 r. przez Janusza Kruka w ramach badań nad neolitem wyżyn lessowych (informacje wg zapisów na kartach KESA; S. Kadrow, 1991, KESA 4, 6). Pełniejsze rozpoznanie przyniosły badania powierzchniowe AZP na obszarze 97–60, prowadzone przez S. Kadrowa wiosną 1991 r. (S. Kadrow, 1991). Na terenie czarnoziemów wykształconych na lessach w północno-zachodniej części Płaskowyżu Proszowickiego zlokalizowane zostały dziesiątki stanowisk archeologicznych o wyjątkowej

nieraz wartości. Stanowiska zlokalizowane są na wyodrębnionych formach terenowych o charakterze cypli lub wyniesień o ekspozycji okrężnej.

W ramach uzgadniania inwestycji „Budowa linii światłowodowej relacji Kielce–Kraków na terenie gminy Skalbmierz” na niektórych spośród stanowisk, kolidujących z projektowaną inwestycją, zalecone zostały wyprzedzające badania wykopaliskowe, a na całości prac ziemnych – nadzór archeologiczny. Ratownicze badania wykopaliskowe realizowała Pracownia Archeologiczna J. Okońskiego.

Stanowisko 4 w Szarbi zostało odkryte w 1973 r. przez J. Kruka. Ze stanowiska zebrano wówczas 8 fragmentów ceramiki KPL oraz 2 fragmenty naczyń kultury trzcinieckiej z II okresu epoki brązu. W trakcie badań AZP znaleziono 2 odlupki z krzemienia jurajskiego i 4 fragmenty ceramiki kultury pucharów lejkowatych oraz 2 fragmenty ceramiki kultury przeworskiej z okresu rzymskiego (S. Kadrow, 1991, KESA 149).

Latem 2001 r., w ramach badań wyprzedzających budowę linii światłowodowej, na stanowisku wyeksplorowano 1,8 ara. We wschodniej części stanowiska pod miąższą do 30 cm warstwą czarnoziemu występuje lessowy calec, a tylko w warstwie humusu tkwią nisko resztki zniszczonej warstwy kulturowej (skupiska zglinionej próchnicy ze spalenizną). W pozostałych odcinkach zachowały się *in situ* widoczne na profilu południowym ślady wtrętów spągu warstwy kulturowej w strop pokrywy lessowej. Na niektórych odcinkach (głównie w części W stanowiska) stwierdzono istnienie bardziej miąższej (do 15–20 cm) warstwy kulturowej, z której wyodrębnił się obiekt 6. Była to owalna jama o wymiarach: 1,5 m (po kierunku wykopu) x 0,6 m (wymiar częściowy, w granicach wykopu) i nieckowatym dnie. Wypełnisko stanowiła brunatna, silnie spoista, zgliniona próchnica, zmieszana z lessem. Brak poziomu użytkowego i materiału zabytkowego uniemożliwiają interpretację i datowanie jamy.

Stanowisko 6 zostało odkryte również w 1973 r. w trakcie badań powierzchniowych, prowadzonych przez J. Kruka w ramach studiów nad osadnictwem wyżyn lessowych. Ze stanowiska zebrano wówczas: 2 odlupki z krzemienia jurajskiego, 3 fragmenty ceramiki i przeszлік nieokreślonej kultury neolitycznej, 2 fragmenty ceramiki późnej fazy kultury mierzanowickiej, bogaty zespół ceramiki kultury przeworskiej z okresu rzymskiego (19 fragmentów i 2 ułamki formowanej na kole ceramiki „siwej”) oraz 2 skorupy wczesnośredniowieczne, których chronologię określono na X–XII w. (S. Kadrow, 1991, KESA 151). W trakcie badań AZP znaleziono ponownie liczne materiały kultury przeworskiej z okresu rzymskiego (8 fragmentów naczyń) oraz fragmenty ceramiki z czasów nowożytnych (S. Kadrow, 1991, KESA 151). Podkreślić trzeba wybitne położenie stanowiska, na wyodrębnionym wzgórzu, zamykającym od W i SW rozległą dolinę Nidzicy.

Stanowisko 6 (wykop o powierzchni 0,2 ara) ujawniło w trakcie badań ratowniczych w 2001 r. obecność warstwy kulturowej o niewielkiej miąższości (czasem tylko jej ślady w kretowinach). Brunatno-czarna, silnie spoista próchnica z rozłusowanymi węglami drzewnymi i drobnymi grudkami polepy nie zawierała niestety materiału zabytkowego.

W wykopie 1/01 wyeksplorowano obiekt 7. Była to jama o nieckowatym dnie i wymiarach 1,54 x 0,45 cm (ten ostatni wymiar jest częściowy, obejmuje część obiektu w obrębie wykopu). Dwudzielne wypełnisko obejmowało w części stropowej brunatno-szarą ziemię bez komponentów antropogenicznych (efekt wtórnego zamywania jamy). Wyraźny poziom użytkowy stanowiła wyścielająca dno warstwa brunatno-czarnej ziemi, nasyconej spalenizną. Z tego poziomu pochodzi materiał ceramiczny o chronologii ogólnie tylko odnoszonej do prahistorii. Obecność resztek warstwy kulturowej oraz odsłonięcie bezpośrednio pod humusem obiektu na niewielkiej, zbadanej powierzchni, wskazują na zaawansowany stopień destrukcji stanowiska.

Stanowisko 17 w Szarbi zostało odkryte w trakcie badań AZP, prowadzonych przez S. Kadrowa w kwietniu 1991 r. Ze stanowiska pochodzi ślad osadnictwa w postaci fragmentu ceramiki prahistorycznej o nieokreślonej chronologii (S. Kadrow, 1991, KESA 162).

Na stanowisku w trakcie prezentowanych badań ratowniczych roku 2001 wyeksplorowano 1,8 ara powierzchni. Sytuacja stratygraficzna w zrealizowanych wykopach jest dwójaka. W wykopach, zlokalizowanych na kulminacji wybitnego cypla pod miąższą do 30 cm warstwą czarnoziemiu występował lessowy calec, a na innych wykopach, usytuowanych na zboczach łagodnej ekspozycji – miąższa do kilkudziesięciu centymetrów warstwa brunatnej, zglinionej próchnicy o charakterze warstwy kulturowej, z której dopiero wyodrębniały się obiekty archeologiczne. Wyjątek stanowił wykop 7, gdzie strop wypełniska obiektu 5 (fosa) stwierdzono również bezpośrednio pod warstwą wierzchniej próchnicy. Na innych wykopach pod warstwą humusu zalegała warstwa kulturowa o zróżnicowanym charakterze i miąższości (do około 20 cm). Na powierzchni stanowiska wyeksplorowano 5 zróżnicowanych pod względem funkcji i chronologii obiektów archeologicznych.

Obiekt 1 stanowiła jama o rzucie zbliżonym do czworokątnego, odsłonięta i zbadana w części w narożniku wykopu 5. Wypełnisko stanowiła luźna, plamista szarobrazowa glina zmieszana z pakietami lessu. Granice nieostre, brak materiału i poziomu użytkowego uniemożliwiają interpretację i datowanie obiektu. Miąższość wypełniska około 20 cm, dno nieregularne.

Obiekt 2 wyeksplorowano przy granicy S wykopu 3. Była to jama posłupowa o rzucie zbliżonym do owalu, posiadająca wymiary 0,56 m (całkowity po ścianie wykopu) x 0,2 m (w granicach eksplorowanej części wykopu). Jednorodne wypełnisko popielatoszarej gliny, dno nieckowate, miąższość wypełniska do 14 cm. Jama jest niedatowana.

Obiekt 3 stanowił niewielki, nowożytny wkop.

Obiekt 4 został zlokalizowany w narożniku NE wykopu 3; wyodrębnił się ze spągu szczególnie miąższej w tej części stanowiska warstwy kulturowej. Na poziomie odsłonięcia na głębokości 80 cm był to fragment owalnej jamy o wymiarach eksplorowanej powierzchni 0,9 x 0,3 m; rzut utrzymywał się do poziomu około 1,25 m, na którym osiągnięto łagodnie nieckowate dno jamy. Wypełnisko tworzył zespół warstw próchnicznych, przewarstwień lessowych oraz komponentów

kulturowych (spalenizna, polepa). Pozyskany materiał, a zwłaszcza pochodzące ze spągu wypełniska toczono na kole naczynie „szorstkie” kultury przeworskiej pozwalają uznać obiekt za klasyczną jamę zasobową o trapezowatym przekroju, datowaną na młodszy okres rzymski.

Obiekt 5 to rozległa fosa wyeksplorowana we wschodniej części wykopu 7. Szerokość na poziomie odsłonięcia powierzchni stropowej na głębokości 50 cm wynosiła około 5 m, a głębokość wypełniska – 0,70 m. Dwudzielne wypełnisko stanowiły warstwy próchnicy i gliny o zróżnicowanym charakterze. Część przydenna była zdecydowanie ciemniejsza, nasycona węglami drzewnymi. Brak jest podstaw do uściślenia chronologii obiektu, co wynika z faktu braku materiału w wyeksplorowanej części wypełniska. Fakt, iż fosa zlokalizowana jest na samej krawędzi wzniesienia, od strony rozległych, podmokłych łąk, nadaje jej walory wybitnie obronne.

Stanowisko 38, na którym zbadano powierzchnię 0,9 ara, zostało zinwentaryzowane w pewnym oddaleniu od trasy magistrali światłowodowej, na samej kulminacji wyodrębnionego wzniesienia (S. Kadrow, 1991, KESA 183). W trakcie badań prowadzonych na planowanej trasie światłowodu odsłonięto w trzech wykopach pozostałości wtórnej akumulacji warstwy kulturowej. Obecność warstwy kulturowej i pochodzącej z niej ceramiki prahistorycznej wskazuje, iż następowała destrukcja warstw i obiektów ze szczytu wzgórza, a objęty badaniami teren był miejscem wtórnego deponowania efektów niszczenia treści kulturowych.

Ratownicze badania wykopaliskowe w Szarbi doprowadziły do poszerzenia wiadomości o stanowiskach, znanych dotąd tylko z badań powierzchniowych lub weryfikacyjnych. Uzyskano informacje o stratygrafii na różnych stanowiskach i w różnych ich częściach oraz charakterze różnoczasowych obiektów (jamy osadowe, fosa i dołki posłupowe). Płytkość zalegania stropowych partii obiektów (najczęściej bezpośrednio pod warstwą wierzchniego czarnoziemiu) dowodzi po raz kolejny znaczącej degradacji treści kulturowych, wywołanej intensywną, bieżącą działalnością rolniczą na bardzo żyznych glebach wysoczyzny lessowej. Istotne znaczenie posiadają również bardzo ożywione na lessach naturalne procesy o charakterze erozji stokowej, przyspieszające proces dewastacji treści kulturowych i obiektów archeologicznych.

Ujawnienie warstw kulturowych oraz obiektów w miejscach wykraczających poza dotąd wyznaczone na podstawie prospekcji powierzchniowej zasięgi stanowisk raz jeszcze wskazuje, iż wyniki badań AZP traktować należy w zakresie granic stanowisk wyłącznie orientacyjnie, a teren tak bogaty w materialne ślady przeszłości jak pokryte żyznymi glebami obszary Płaskowyżu Proszowickiego powinien być poddany ścisłemu nadzorowi konserwatorskiemu. Praktycznie każda ingerencja w podłoże, nawet poza miejscami dotąd uznawanymi za stanowiska archeologiczne (w większości na podstawie obciążonej zespołem ograniczeń metody AZP) winna odbywać się pod nadzorem archeologicznym. Przykładem takiej potrzeby mogą być wyniki badań przedstawionych niżej.

4. BADANIA NA TERENIE GMINY DZIAŁOSZYCE, POW. JĘDRZEJOWSKI

Kontynuacja budowy linii światłowodowej relacji Kielce – Kraków na terenie gminy Działoszyce, której inwestorem była Netia Telekom S.A., a wykonawcą – TELMARK Usługi Telekomunikacyjne z Ostrowca Świętokrzyskiego, doprowadziła do realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 6 w Sancygniowie. Przed ich rozpoczęciem w oparciu o kwerendę archiwalną uporządkowano numerację stanowisk archeologicznych w obrębie miejscowości. Badania AZP na tym terenie nie zostały bowiem jak dotąd ukończone. Wprowadzono następującą numerację stanowisk w obrębie Sancygniowa:

1. **Stanowisko 1:** moneta rzymska, bliżej nieokreślona, znaleziona „w lesie, w pobliżu trzech kopców”, „niedaleko większej mogiły...” (archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie);

2. **Stanowisko 2:** 3 kurhany położone w lesie w majątku ojca Józefa Deskura; rozkopane przez J. Deskura; stwierdzone warstwy popiołu, fragmenty naczyń glinianych, w jednym obstawa kamienna, a w innym grot żelazny i ozdoba srebrna – opis w liście J. Deskura z 1901r. (archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie); badania weryfikacyjne kurhanu wzmiankowanego przez J. Żurowskiego, który wspomina o znaleziskach krzemiennych (neolit), a następnie Krystyny Kwapien w 1956 r. – kurhan w lesie przy drodze do wsi Zielona (Teodorów); porośnięty drzewami i zniszczony w wierchołkowej partii przez poszukiwaczy skarbów.

3. **Stanowisko 3:** Osada – fragmenty naczyń glinianych, 2 wiórowce krzemienne, 1 wiór krzemienno-żelazny z retuszem z krzemienia jurajskiego, części kamienia żarnowego, znalezione na działce J. Bąka „za lasem”. Stanowisko odkryte w trakcie badań powierzchniowych K. Kwapien w 1956 r. (archiwum i zbiory Muzeum Archeologicznego w Krakowie, nr inw. MAK 9614-15, MAK 8837).

4. **Stanowisko 4:** Osada (?) – kilka drobnych fragm. naczyń glinianych z wczesnego średniowiecza, znalezionych na polu S. Bąka – badania powierzchniowe E. Dąbrowskiej w 1960 r. Zbiory – Pracownia Archeologiczna w Igołomi).

5. **Stanowisko 5:** Cmentarzysko i osada: fragmenty naczyń glinianych, polepa, kości (kultura mierzanowska); 3 groby ciałopalne popielnicowe – 5 naczyń i fragmenty, przepalone kości (kultura łużycka); kilka drobnych fragm. naczyń glinianych, zdobionych (kultura przeworska i wczesne średniowiecze) znalezione na „polu plebańskim” – badania powierzchniowe i wykopaliskowe J. Żurowskiego w 1931 r. (archiwum i zbiory Muzeum Archeologicznego w Krakowie; nr inw. MAK 5530-33, MAK 5159, MAK 7307).

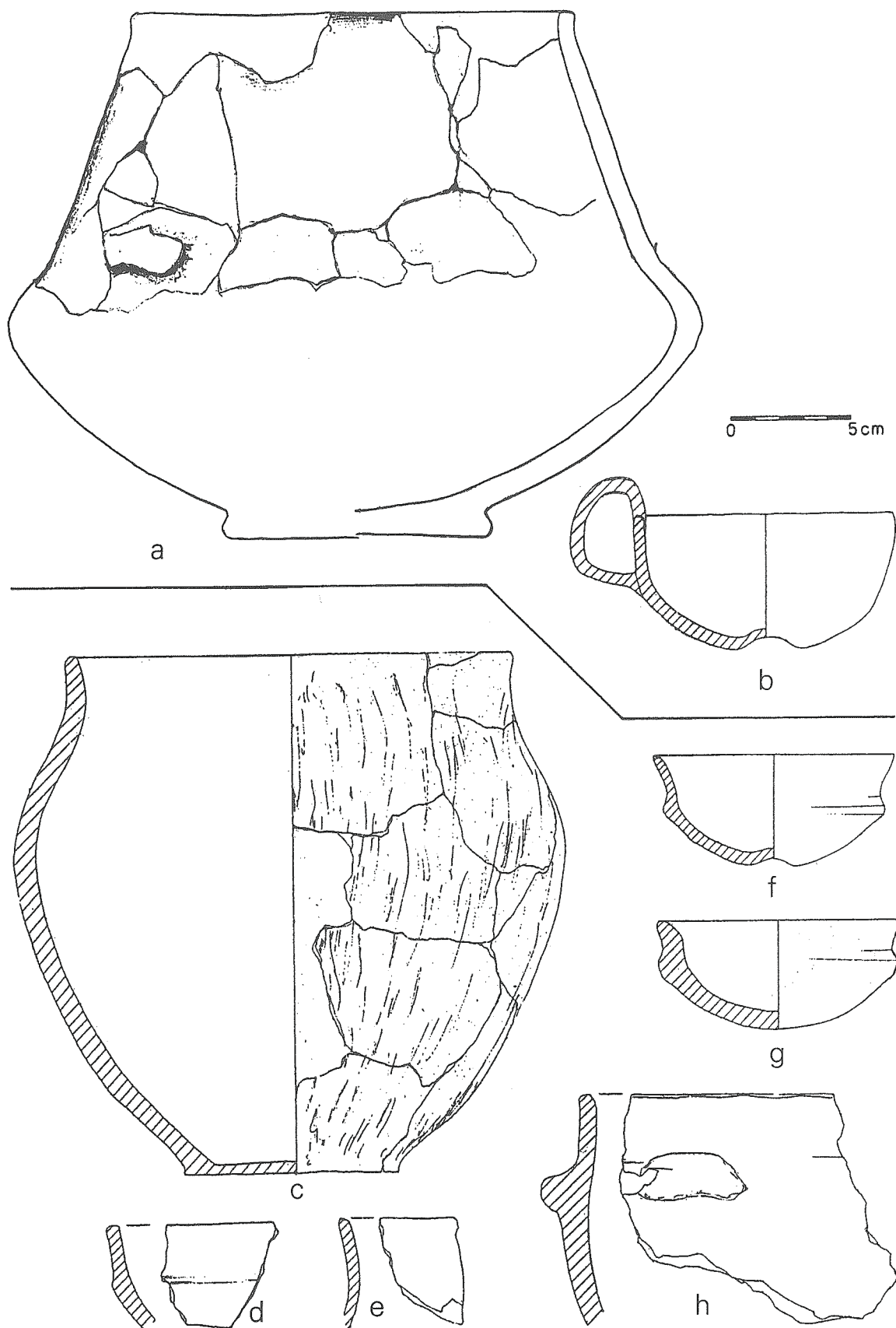
4.1. SANCYGNIOŹ, STAN. 6

Stanowisko zlokalizowane jest na samej krawędzi terasy nadzalewowej niewielkiego ciek. Pod względem fizjograficznym teren ten leży w NW części Płaskowyżu Proszowickiego, w pobliżu jego pogranicza z Wyżyną Miechowską. Wymienione jednostki podziału fizjograficznego stanowią

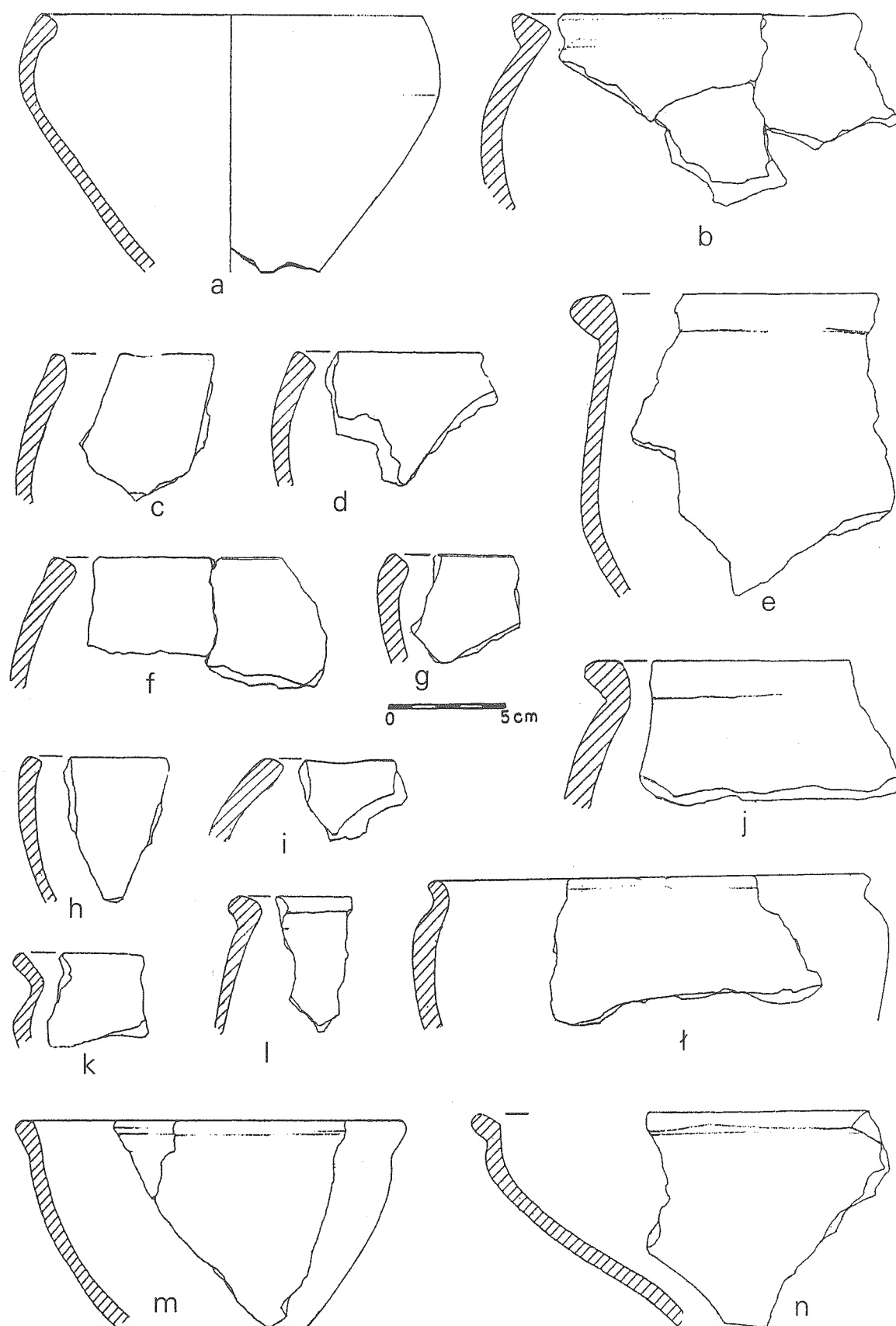
mezoregiony w obrębie Niecki Nidziańskiej (J. Kondracki, 1981, s. 363–366)

Stanowisko zostało odkryte w 1999 r. podczas nadzorów archeologicznych nad układaniem kabla światłowodowego Telekomunikacji Polskiej S.A., prowadzonych przez W. Glińskiego (W. Gliński, 1999). Z wykopu uzyskano wówczas materiał kultury przeworskiej oraz stwierdzono istnienie warstwy kulturowej o znacznej miąższości. Wyniki te spowodowały, iż stanowisko zostało dwa lata później, na etapie uzgodnień inwestycji „Budowa linii światłowodowej relacji Kielce – Kraków na terenie gminy Działoszyce” wytypowane postanowieniem WA SOZ w Kielcach do wyprzedzających badań ratowniczych. Realizował je w sierpniu 2001 r. J. Okoński. Procedura jaka zadziałała w przypadku tego stanowiska jest znakomitą ilustracją potrzeby nadzorów nad inwestycjami nawet tam, gdzie dotąd nie ma zinventaryzowanych stanowisk archeologicznych. Logiczna kolejność działań służb konserwatorskich doprowadziła w tym przypadku w ciągu dwóch lat do odkrycia i zbadania części bardzo interesującego stanowiska.

W trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych, realizowanych w sierpniu 2001 r. przez ekspedycję Pracowni Archeologicznej J. Okońskiego przebadano na stanowisku powierzchnię 6 arów (wykop 300,0 x 2,0 m.). Stwierdzono zasadniczą dwoistość sytuacji stratygraficznej. Na wszystkich wykopach zlokalizowanych po północnej stronie szosy z Działoszyca w kierunku Lipówki eksplorowano wykopy do głębokości 1,2 m (poziom układania kabla światłowodowego), nie osiągając calca. Do tej głębokości sięgały tam warstwy o charakterze wtórnej akumulacji treści erodowanych z wyższych partii wzgórza, które zostały odlesione w ostatnich dziesięcioleciach. Genezy warstw upatrywać należy właśnie we wtórnej akumulacji treści próchnicznych i erodowanych kulturowych, osadzanych na wypłaszczeniu w sąsiedztwie krawędzi terasy nadzalewowej potoku płynącego równolegle do szosy. Według informacji uzyskanych od mieszkańców Sancygniowa bezpośrednio po pracach ziemnych, związanych z budową szosy, poziom terenu po obu jej stronach był identyczny, tj. poziom asfaltu był podniesiony nad poziom pól uprawnych na ponad 70 cm. W okresie późniejszym teren po stronie S uległ obniżeniu o około 0,8–1,2 m (naturalna erozja), zaś po stronie N podniesieniu o co najmniej podobną wysokość. Stało się to skutkiem zatrzymania po wybudowaniu nasypu drogi możliwości transportu materiałów erodowanych z kulminacji wzniesień ku południowi. W wyniku procesów erozyjnych i akumulacyjnych ostatnich dziesięcioleci teren w rejonie stanowiska uległ znaczącemu przekształceniu. Efektem tych procesów jest przykrycie treści kulturowych (warstwy kulturowej) nadkładem współczesnych poziomów wtórnej akumulacji. Potwierdzenie tych informacji uzyskano od mieszkańców Sancygniowa, którzy przy okazji prac ziemnych związanych z budową domu na działce nr 445 dokopali się w spągu owej warstwy wtórnej akumulacji najpierw szkieletów istniejącego w podnóżu wzniesienia cmentarza cholerycznego, a głębiej „czarnej ziemi z takimi samymi skorupami” (informacja uzyskana w trak-

Ryc. 9 Sancygniów, gm. Działoszyce, stan. 6. Zabytki z warstwy kulturowej stanowiska (rys. J. Tutak)
 Abb. 9. Sancygniów, Gem. Działoszyce, Fundst. 6. Funde von der Kulturschicht der Fundstelle (Zeichn. J. Tutak)
 Рис. 9. Санцыгнев, гм. Дзялошыцы, пам. 6. Находки из культурного слоя памятника (рис. Я. Тутак)

Ryc. 10. Sancygniów, gm. Działoszyce, stan. 6. Zabytki z warstwy kulturowej stanowiska (rys. J. Tutak)
 Abb. 10. Sancygniów, Gem. Działoszyce, Fundst. 6. Funde von der Kulturschicht der Fundstelle (Zeichn. J. Tutak)
 Рис. 10. Санцыгнев, гм. Дзялошыцы, пам. 6. Находки из культурного слоя памятника (рис. Я. Тутак)

cie eksploracji warstwy kulturowej). Nie ulega wątpliwości, iż daleko posunięte przekształcenie pierwotnej rzeźby terenu nie pozostało bez wpływu na stan i dostępność do eksploracji pierwotnych poziomów warstwy kulturowej. Po północnej stronie szosy Działoszyce–Lipówka współczesny nakład treści wtórnej akumulacji stanowi skuteczne zabezpieczenie dla zalegających głębiej treści antropogenicznych.

Zupełnie odmienna sytuacja panuje po południowej stronie wspomnianej szosy, gdzie brak „zabezpieczającego” nakładu próchnicznego. Bezpośrednio pod warstwą czarnoziem (miąższości do 30 cm) zalega tam miąższa do 80 cm warstwa kulturowa, z której wyodrębniały się w spągu obiekty archeologiczne. W warstwę kulturową, z której pochodzą materiały datowane na czasy od młodszych faz epoki brązu po okres rzymski (ryc. 9–10), wkopany był też grób, w którym funkcję popielnicy pełniło naczynie wazowate o czernionej powierzchni zewnętrznej, które datować można na okres halszacki.

Stropowa część jednorodnej pod względem treści i struktury warstwy kulturowej pochodzi z okresu przedrzymskiego, zwłaszcza fazy A2, co potwierdza zestaw wydobytych z tej warstwy naczyń. Materiały ceramiczne ze stanowiska reprezentują zwarty zbiór o krótkiej chronologii, odnoszonej do pierwszej fazy „ceramicznej” w kulturze przeworskiej synchronizowanej zasadniczo z fazami A1 i A2 młodszego okresu przedrzymskiego (T. Dąbrowska, 1988, s. 28–30). Najważniejszą cechą materiałów ceramicznych jest przewaga silnie zgrubiałych brzegów o krawędziach wielokrotnie na zewnątrz profilowanych. O wczesnej metryce materiałów świadczy też zespół form naczyń, wśród których występują wczesne formy kubków (o zaokrąglonym profilu i cylindryczne o prostych ściankach), misy półkuliste i o łagodnym, wysoko umieszczonym załomie, obecność naczyń odwrotnie gruszkowatych oraz brak występowania ornamentu w postaci płytko rytego pasma ornamentacyjnego.

5. WNIOSKI OGÓLNE

Podkreślić należy, iż rozmach przedstawionych w najogólniejszym zarysie prac w okresie postępującej degradacji służb konserwatorskich w wymiarze formalnym (likwidacja urzędu Generalnego Konserwatora Zabytków z odpowiednio wysoko „umocowanym” pionem ochrony dziedzictwa archeologicznego), jak i finansowym (mogącym gwarantować odpowiedni do potrzeb zakres finansowania badań ratowniczych) nabiera szczególnego znaczenia. Dobrze by się stało, gdyby przedstawiony modelowy przykład postępowania konserwatorskiego stał się wzorem ratownictwa przy inwestycjach między innymi liniowych na terenach, gdzie do dziś trwa przy ich okazji niszczenie stanowisk archeologicznych ciężkim sprzętem, a odpowiedzialni za czuwanie nad nimi urzędnicy żyją z niezmiennym przekonaniem, że wszystko jest w porządku. Wykop pod ułożenie kabla światłowodowego ma szerokość zaledwie 20–40 cm i nie stanowi – zdaniem niektórych „konserwatorów” – poważniejszego zagrożenia dla stanowisk archeologicznych.

Takie przekonanie nie ma niestety najmniejszego sensu. Bo gdyby był to pojedynczy wykop, można by odnieść takie

Wyeksplorowano 5 obiektów archeologicznych, wyodrębniających się ze spągowej części warstwy kulturowej. Ich chronologię odnosić należy do czasów kultury łużyckiej ze schyłku epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, a pod względem funkcji są to jamy osadowe oraz ciałopalny grób (obiekt 2/01).

Badania przeprowadzone na stanowisku potwierdziły wcześniejsze ustalenia co do wyjątkowej wartości tego obiektu oraz dostarczyły danych do dokładniejszego wyznaczenia zasięgu stanowiska. Pozyskano też bardzo liczne i interesujące materiały ceramiczne z czasów od końca epoki brązu po młodszy okres przedrzymski. Uzyskano również wiarygodne informacje o stratygrafii na różnych częściach stanowiska oraz jego zróżnicowanym charakterze (obiekty osadowe i grób ciałopalny, dowodzący jednoznacznie istnienia w tym rejonie również cmentarzyska).

Ujawnienie miąższej warstwy kulturowej oraz zróżnicowanych charakterem obiektów potwierdza eksploatację osadniczą krawędzi terasy nadzalewowej cieku otaczającego stanowisko od strony zachodniej na przestrzeni kilku wieków. Znacząca miąższość warstwy kulturowej, wyrazistość obiektów oraz duże ich nasycenie zabytkami nadają stanowisku wybitną wartość. Materiały zwłaszcza z wczesnych faz kultury przeworskiej z okresu przedrzymskiego posiadają doniosłe znaczenie. W tej sytuacji wszelkie ewentualne prace ziemne w rejonie stanowiska, którego zasięg udało się precyzyjnie wyznaczyć, wymagają bezwzględnie badań wyprzedzających. Stanowisko w pełni kwalifikuje się również do ratowniczych badań wykopaliskowych lub objęcia pracami w ramach programów finansowanych z budżetu państwa (np. grant Komitetu Badań Naukowych). Zabytki ruchome z badań stanowiska 6 w Sancygniowie zostały wstępnie opracowane (M. Kuś, 2002).

właśnie wrażenie. Ale w planach zagospodarowania terenu istnieją strefy przewidziane pod uzbrajanie terenu i w rzeczywistości na szerokości kilku metrów koncentrują się wszelkie media, niszcząc nawarstwienia i obiekty archeologiczne oraz skutecznie uniemożliwiając wszelkie późniejsze prace archeologiczne.

Inne znaczenie przeprowadzonych na trasach światłowodowych województwa świętokrzyskiego badań ratowniczych wynika z faktu, iż powszechne obecnie zarzucanie uprawy pól sprawia, iż na wielu stanowiskach nie ma już innej możliwości weryfikacji danych archiwalnych bądź badań AZP, niż właśnie przy okazji inwestycji. Dobrym przykładem może tu być stanowisko w Starochęcinach, gm. Chęciny, które jest obecnie niedostępne do weryfikacji powierzchniowej, a w trakcie odkrywania w ramach prospekcji AZP nie dostarczyło znalezisk predysponujących do trafienia na listę badań ratowniczych, mogących być finansowanymi z coraz skromniejszych środków konserwatorskich na badania archeologiczne. Lista takich stanowisk jest znacząco dłuższa, a pod-

noszone wcześniej rozmaite ograniczenia metody wstępnej inwentaryzacji AZP możliwe są do zweryfikowania m.in. przy okazji inwestycji ziemnych. Oczywiście jest, iż inwentaryzacja AZP z bardzo wielu powodów nie ujawnia wszystkich stanowisk archeologicznych. Prace ziemne, pozwalające zwiększyć ich liczbę i ujawnić nowe, są znakomitą okazją uzupełnienia bazy danych o dziedzictwie archeologicznym. Rozumieją te kwestie inwestorzy i wykonawcy prac m.in. telekomunikacyjnych. Niestety, nieraz gorzej jest ze zrozumieniem tych oczywistości przez „konserwatorów”, którzy do planów zagospodarowania wprowadzają np. 10% znanych stanowisk archeologicznych, wytypowanych wedle bliżej

niezrozumiałego klucza. Reszta jest bezkarnie i bez jakichkolwiek warunków niszczona.

Szczęściem województwo świętokrzyskie jest przykładem wzorowej działalności służb konserwatorskich. Dzięki podniesionej we wstępie pracy Wydziału Archeologicznego Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Kielcach, a zwłaszcza dr. Szymona Orzechowskiego i mgr. Andrzeja Przychodniego, możliwe było przeprowadzenie zakrojonych na dużą skalę badań, które doprowadziły do wielu spektakularnych odkryć i miały, naszym zdaniem, doniosły wymiar konserwatorski, znacząco poszerzając wiedzę o poszczególnych stanowiskach archeologicznych.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Dąbrowska E.
1965 *Studia nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym Ziemi Wiślickiej*, Wrocław.
- Dąbrowska T.
1988 *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*, Warszawa.
- Gliński W.
1999 *Wyniki nadzorów archeologicznych nad układaniem kabla światłowodowego TP S.A. na terenie gminy Działoszyce* (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- Gliński W., Okoński J.
2001 *Brzegi, gm. Sobków, stan. 6. Badania archeologiczne przy budowie linii światłowodowej* (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- 2001a *Badania wyprzedzające na stanowisku 7 w Brzegach, gm. Sobków, woj. świętokrzyskie*, (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- 2001b *Badania wyprzedzające na stanowisku 8 w Wodzisławiu, gm. Wodzisław, woj. świętokrzyskie*, (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- 2001c *Badania archeologiczne przy budowie linii światłowodowej. Badania wyprzedzające na stanowisku 12 w Rosiejowie, gm. Skalmierz, pow. kazimierski, woj. świętokrzyskie, (AZP 97-60: 87)* (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- 2001d *Badania archeologiczne przy budowie linii światłowodowej relacji Kielce – Kraków na terenie gminy Skalmierz. Wyprzedzające badania wykopaliskowe na stanowiskach 4, 6, 8, 17 i 38 w Szarbi, gm. Skalmierz, woj. świętokrzyskie*, (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- 2001e *Badania archeologiczne przy budowie linii światłowodowej relacji Kielce – Kraków na terenie gminy Działoszyce. Wyprzedzające badania wykopaliskowe stanowiska 6 w Sancygnowie, gm. Działoszyce, pow. pińczowski, woj. świętokrzyskie*, (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- 2001f *Badania archeologiczne przy budowie linii światłowodowej. Badania wyprzedzające na stanowisku 6 w Starościcach, gm. Chęciny, pow. kielecki, woj. świętokrzyskie, (AZP 87-61: 25)*, (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- 2001g *Badania archeologiczne przy budowie linii światłowodowej. Badania wyprzedzające na stanowisku 33 w Rosiejowie, gm. Skalmierz, pow. kazimierski, woj. świętokrzyskie, (AZP 97-60: 138)*, (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- Kadrow S.
1991 *Badania AZP na obszarze 97-60* (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- Kondracki J.
1981 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
- Kuś M.
2002 *Wyniki wyprzedzających badań wykopaliskowych na stanowisku 6 w Sancygnowie, gm. Działoszyce*, (m-pis pracy pro-seminaryjnej, wykonanej w Instytucie Archeologii UJ).
- Machnik J.
1957 *Sprawozdanie z badań powierzchniowych lewobrzeżnej terasy Wisły na odcinku Igołomia – Sandomierz*, „Spr. Arch.”, t. 4, s. 159.
- Matoga A.
1999 *Badania AZP na obszarze 93-59* (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- Matoga A. i B.
1993 *AZP. Wyniki badań powierzchniowych na obszarze 95-67*, (m-pis w archiwum WA WOSOZ w Kielcach).
- 1996 *AZP. Wyniki badań powierzchniowych na obszarze 88-61*, (m-pis w archiwum WA SOZ w Kielcach).
- Matoga A., Poleski J.
1982 *Badania AZP na obszarze 87-61*, (m-pis w archiwum WA SOZ w Kielcach).
- Moskwa K.
1956 *Pradzieje powiatów jędrzejowskiego i włoszczowskiego województwa kieleckiego* (m-pis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii UJ).
- Nosek S.
1946 *Kultura grobów skrzynkowych i podkloszowych w Polsce południowo-zachodniej*, Kraków.
- Patay P.
1984 *Kupferzeitliche Meißel, Beile und Äxte in Ungarn, Prähistorische Bronzefunde*, München, IX, 15.
- Skurczyński St.
(nie datowany) *Brzegi* (r-pis dziennika w Muzeum Narodowym w Kielcach).
- Żurowski J.
1935 *Sprawozdanie z działalności konserwatora zabytków przed-historycznych okręgu zachodnio-małopolskiego i śląskiego za lata 1927 i 1928*, „WA”, t. 13, s. 288.

Forschungen auf den Lichtleiterstrecken in der Świętokrzyskie- Wojewodschaft – Beispiel für positive archäologische Pflege

Zusammenfassung

In den Jahren 1999–2002 wurden auf dem Gebiet der Świętokrzyskie- Wojewodschaft, im Auftrag vom Nachrichtenunternehmen Bankowe Przedsiębiorstwo Telekomunikacyjne TELEBANK S.A., Netia S.A. und Telekomunikacja Polska S.A., Rettungsarbeiten durchgeführt. Die grabungsmässigen Arbeiten umfaßten 88 Fundstellen, die während der AZP – Forschungen (Archäologisches Bild Polens) festgestellt wurden (man explorierte die Fläche von 224Ar). Außerdem wurden 450km der Lichtleiterstrecken archäologisch beaufsichtigt. Die auf diesen Fundstellen angewandte Forschungsmethode setzte die Explorierung eines 2m breiten Grabungsschnitts voraus, dessen Achse der Lichtleitereinchnitt bildete.

In der Gemeinde Pacanów (Forschungen von St. Wilk) wurden die Ausgrabungen auf den Fundstellen 4 in Biskupice und 2 in Książnice durchgeführt. Auf der ersten Fundstelle explorierte man Besiedlungsschichten aus der frühen römischen Zeit und aus dem Mittelalter (XIII–XIVJh.). Neben dem zahlreichen keramischen Material gewann man auch ein paar besondere Funde unter anderem Hadrian – Denar (119–122 u.Z.), Eisenbeschlag eines Gürtels vom Typ RJ IV, und ein kleines eisernes Messer. Auf der Fundstelle 2 in Książnice untersuchte man vier Grabgruben der Lublin-Wolhynien-Kultur der bemalten Keramik. Die Gräber sind zum Teil reich ausgestattet. Es wurden unter anderem Kupferschmuck und eine Axt vom Typ Siria freigelegt.

Entlang der Lichtleiterstrecke Warszawa–Kraków führte man die grabungsmässigen Arbeiten unter anderem in Brzegi, Gemeinde Sobków. Auf der Fundstelle 6 explorierte man 18 archäologische Objekte, unter anderem urzeitliche Feuerstelle, Graben aus dem VIII–IX Jh. und das Niveau einer hi-

storischen Straße, die mit Kalkplatten befestigt wurde. Auf der Fundstelle 7 (Forschungen von R. Korzeniowska und J. Tutak) explorierte man 32 archäologische Objekte, die man größtenteils mit der Siedlung der pommerschen Kultur verbindet. Auf den Fundstellen 8 und 9 in Wodzisław (Forschungen von J. Tutak) wurde die Kulturschicht, in der sich Material aus verschiedenen Epochen bergen ließ, freigelegt.

Beachtenswert waren auch die Forschungsergebnisse von den Fundstellen in den Gemeinden Skalmierz und Działoszyce, die durch NETIA Telekom S.A. finanziert wurden. Auf dem Lößhochland erforschte man unter anderem die Fundstelle in Rosiejów (12–9 Gruben aus dem Neolithikum und der Bronzezeit und 33–5 Objekte, die in der Kulturschicht, mit dem Material aus der späten Phase der jüngeren vorrömischen Zeit und der frühen römischen Zeit exploriert wurden). Man erforschte auch den Fundstellenkomplex in Szarbia, Gemeinde Skalmierz. In Sancygniów, Gemeinde Działoszyce explorierte man die 80 cm dicke Kulturschicht. Die Datierung des aus der Kulturschicht stammenden Materials kann in die Zeitspanne von der jüngeren Phase der Bronzezeit bis in die römische Zeit erfolgen. Es wurde auch ein Grab freigelegt, in dem die Urnenfunktion ein vasenförmiges Gefäß mit geschwärzten Außenwänden erfüllte, das man in die Hallstattzeit datieren kann. Man explorierte 5 aus der Endphase der Bronzezeit und der frühen Eisenzeit stammende Objekte.

Die durchgeführten Forschungen waren hinsichtlich der konservatorischen Arbeiten besonders wichtig und haben das Wissen von den einzelnen Fundstellen beträchtlich erweitert. Sie lieferten auch zahlreiche allgemeinere Reflexionen.

Вальдемар Глиньски, Ежи Оконьски, Станислав Вильк

Исследования на световодных трассах в Сьвентокжиском воеводстве – пример положительного археологического консерваторства

Резюме

В 1999–2002 гг. по поручению Банкового Телекоммуникативного предприятия ТЕЛБАНК С.А., NETIA С.А. и Польской Телекоммуникации С.А. на территории Сьвентокжиского воеводства охранно-спасательными работами были охвачены 83 памятника, выявленные в ходе исследований АСП (на них изучено 224 ара поверхности), и подвергнуты надзору световодные линии длиной около 450 км. Методика раскопок, осуществленных

на памятниках, обнаруженных в ходе АСП, состояла в разбивке раскопа шириной 2,0 м, осью которого выступала проектированная траншея для прокладки световода.

В гмине Пацанов (исследования Ст. Вилька) раскопки проводились на памятниках № 4 в Бискупицах и № 2 в Ксьонжницах. На первом из них вскрыты наслоения раннеримского и средневекового (XIII–XIV в.) поселе-

ния. Кроме массово выступающего керамического материала, обнаружено несколько особых находок, в том числе денарий Адриана (119–122 г. н.э.), железный наконечник пояса типа RJ IV и небольшой железный нож. На памятнике 2 в Ксьонжницах изучены, среди прочих, четыре погребения КЛВРК. Часть погребений содержит богатый сопровождающий инвентарь, в том числе медные украшения и топор типа *Şiria*.

На трассе световодной магистрали БПТ Телбанк участка Варшава–Краков исследования велись, среди прочих, в Бжеганах, гм.Собков. На памятнике 6 вскрыто 18 археологических объектов, в том числе, праисторическое кострище, ров VIII–IX в. и уровень исторической дороги, мощенной известняковыми плитами. На памятнике 7 (исследования Р. Коженъовской и Я. Тутак) изучены 32 археологические объекта, преимущественно связанные с поселением поморской культуры. На памятниках 8 и 9 в Водзиславье (исследования Я. Тутак) вскрыт культурный слой, насыщенный разновременным материалом.

Очень интересны результаты раскопок на территории гмин Скальбмеж и Дзялошицы, финансируемых NETIA Телеком С.А. На лессовой возвышенности исследованы, среди прочих, памятники в Росейове (12–9 ям эпохи энеолита и бронзы, 33–5 объектов, выделенных из культурного слоя, с материалом поздней фазы позднеимского периода и раннеримского времени). Исследован также комплекс памятников в Шарбе, гм. Скальбмеж. В Санцигньове, гм.Дзялошицы вскрыт мощный (до 80 см) культурный слой, из которого происходят материалы, датированные временем от поздних фаз эпохи бронзы до римского периода. Выявлено погребение, в котором функцию урны выполнял вазообразный сосуд с черненной внешней поверхностью, датируемый гальштатским периодом. Раскопано 5 объектов конца эпохи бронзы и эпохи раннего железа.

Предпринятые исследования имеют важное консерваторское значение, значительно увеличивая объем информации об отдельных памятниках. Они предоставили также многочисленные сведения общего характера.